

BAJAI HONPOLGÁR

2005. szeptember

XVI. évfolyam 9. (179.) szám

Ára: 200 Ft

A Káposztás-Duna

Fotó: Felső Barnabás

A bajai főgimnázium tanárainak élete másfél évszázaddal ezelőtt

Az osztrák örökös tartományokban 1849-ben bevezetett középiskolai rendszert egy 1850-ben kibocsátott kormányrendelet az egész birodalomra kiterjesztette. Kimondta, hogy érvényes bizonyítványt adó nyilvános intézmény csak olyan iskola lehet, amelyben az új rendszer szerint folyik az oktatás. A röviden Entwurfként ismert szabályozás mind az iskolaszerkezetet, mind a tananyagot illetően gyökeres változtatást követelt meg. A gimnáziumi képzés két változata a négyosztályos algimnázium és a nyolcosztályos főgimnázium lett, s mellettük vadonatúj for-

maként megjelent a reáliskola. A korábbihoz képest lényegesen megnőtt a tanítandó ismeretanyag, ezért – a szakszerűség biztosítása céljából – az osztálytanári rendszer helyébe a szakrendszerű oktatás lépett, ami azt jelentette, hogy míg előzőleg egy-egy osztályban minden tárgyat egy tanár tanított, most minden egyes tantárgyat arra képesített vagy azt megfelelő szinten tanítani képes tanárnak kellett előadnia.

Baján 1757-től folyt gimnáziumi képzés. Előbb három-, majd négyosztályos kisgimnázium működött itt, 1815-ben azt fejlesztették hatosztályos nagygimnázium-

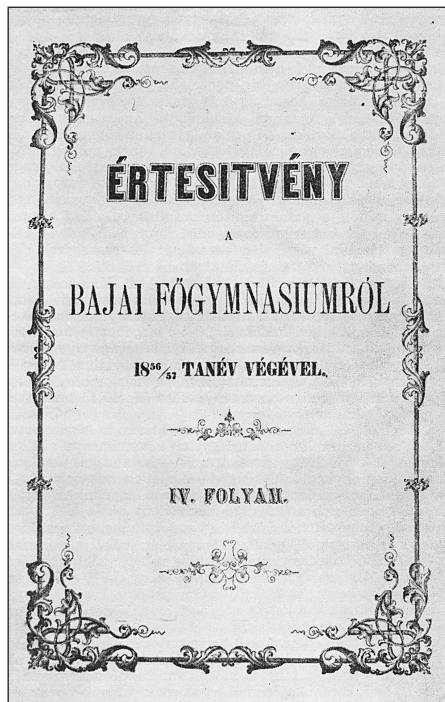
má. Fenntartója a város volt, tanárait a Ferenc-rend helyi konventje adta. Az Entwurf kényszerében az iskola átszervezése elkerülhetetlenné vált. El kellett dönteni, hogy az új tanrendszerhez igazodva milyen formában folyjék tovább az oktatás. A városi tanács 1851. március 28-án foglalkozott először az ügygel, majd augusztus 2-i ülésén meghozta a határozatot: főgimnáziummá alakítja át iskoláját. Ezzel vállalta, hogy az addigi hat tanár helyett tizenkettőt alkalmaz, és biztosítja a magasabb szintű oktatáshoz nélkülözhetetlen helyiségeket, felszereléseket. (A vállalko-

zás nagyságát jelzi, hogy kezdetben igen kevés iskolafenntartó mert ebbe belevágni. A legtöbb városi és egyházi nagygyminázium az ötvenes évek elején algimnáziummá alakult át. Így, bármennyire modernebb volt is az új rendszer, a tizennégy éven felüli magyar ifjúság nagy része egy időre kiszorult az iskolából.)

Mivel Baját egy 1849. november 18-án meghozott császári döntés a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven akkor kialakított koronatarományoz csatolta, a városnak a temesvári iskolahatóság hozzájárulását kellett kérnie az átszervezéshez. Úgy sikerült elnyernie, hogy az iskola fenntartási költségeinek fedezetéül 10 200 pengőforintig lekötötte a tulajdonában lévő Bárány vendéglőt és a mátéházi majorságot, valamint vállalta, hogy a természetrajz és a természettan (fizika) tanítási nyelve a német lesz.

A tanárok kiválasztása pályázat útján történt. (A néhány Ferenc-rendi jelentkezőt eleve mellőzték, mert ők kijelentették, hogy csak az alsó osztályokban tudnának tanítani, németül pedig semmiképpen sem.) Első lépésben hat tanár, öt pap és egy világi személy (orvos) kinevezésére került sor. Többre az első évben nem volt szükség, mivel a bécsi közoktatási minisztérium jóváhagyásának késlekedése miatt az iskolahatóság egyelőre csak az alsó négy osztály indítását engedélyezte. Két év múlva azonban már nyolcosztályos volt az iskola, és időközben kiegészült a tantestület is. Az újonnan kinevezettek egytől egyig világiak voltak, többségük huszoneves fiatalember. (Az igazgató az új tanrendszer ifjú bajnokainak nevezi őket.) Az 1859-60-as tanévben az igazgatón kívül már csak két pap tanított az iskolában, óraszámuk nagyobbik felében hittant.

A főgimnáziumban folyó munkáról az évente kiadott iskolai értesítvények nyújtanak tájékoztatást. Megismerhetjük belőlük a tantárgyak óraszámát, az osztályonként elvégzett tananyagot, a felhasznált tankönyveket, s megtudhatjuk, hogy a tanulóknak magyarból, latinból, görögből, németből kéthetenként iskolai vagy házi dolgozatot kellett írniuk. (A közölt adatok azt mutatják, hogy az iskola fegyelmezetten tartotta magát az Entwurf előírásaihoz.) Tudomást szerezhetünk arról is, hogy a franciát rendkívüli tárgyként már az 1851-52-es tanév második félévétől bevezették (évente 15-20 tanuló részvételével), a szépírást 1855-56-tól (a rendetlen írásúakat erre felsőbb rendelet is kötelezte), s hogy az 1856-57-es tanévben Stoczek György tanár több mint száz jó hangú diák részvételével énekkart vezetett, amely négyzólamú egy-

házi és világi kórusművekkel gyönyörködte meg hallgatóságát.

A főgimnázium magasabb követelményeit nem volt könnyű elfogadtatni a város közvéleményével. Kezdetben a bukások száma riasztóan magas volt, s ennek láttán sokan úgy vélekedtek, hogy célravezetőbb és a tanulni vágyó fiatalok számára hasznosabb lett volna reáliskolát alapítani. Vagy ha már úgy történt, ahogy történt, a tanároknak engedniük kellene a kíméletlen szigorból. Az értesítvényekben közölt ún. programértekezési tanúsítják, hogy dr. Horváth Ferenc igazgatónak éveken át kellett hadakoznia a gáncsoskodókkal. De a legnagyobb gondja nem ez volt. Sokkal nyomasztóbb teher volt számára a városi és a tartományi hatóság egyre ismétlődő felszólítása, hogy az iskola teljesítse az alapításkor kikötött feltételt, amely szerint „legalább is két tanulmányi tárgy fog német nyelven előadni”.

Az iskola tanulóinak mindössze 12-14%-a volt német anyanyelvű. Az igazgató pedagógiai szempont is vezette, amikor – ameddig tehetette – ellenállt a felsőbbség követelésének. „Mert ha vannak is szülők – írta az 1854-ben kiadott értesítvényben –, kik gyermekök számára szívesebben fogadnák a német nyelven előadást, bizonyára hasonlíthatatlanul nagyobb azok száma, kik – ha nem is említjük az édes anyai nyelv iránti féltékeny ragaszkodást – igen helyesen felfogják azon ledönthetetlen igazságot, miszerint a tudománybani előhaladásnak... legbiztosabb mozdonya – az anyanyelv.”

Hiába érvelt azonban, végül is rákényszerült a változtatásra. Az 1954-55-ös tanévben

a természetrajzot (V. osztály) és a VI-VII. osztályos természettani anyagot már németül kellett tanítaniuk az iskola tanárainak. Annyi engedményt sikerült kicsikarniuk, hogy a VIII. osztályban továbbra is magyarul oktathatták ezt a tárgyat. A következő évben fokozódott a nyomás. Ekkor már nem az alapításkori kikötés volt a hatóság hivatkozási alapja, hanem egy 1855-ben kelt miniszteri rendelet, amely minden főgimnáziumot arra kötelezett (függetlenül attól, milyen nyelvi környezetben működik), hogy a felső osztályokban a tárgyak túlnyomó többségét – a VII-VIII. osztályban az anyanyelv és a hittan kivételével mindegyiket – németül tanítsa. Ezzel nyilvánvalóvá vált az addig úgy ahogy burkolt cél, hogy a birodalomban csak németül lehessen magasabb műveltséghez jutni.

A tantestület tagjai – egy-két kivételtől eltekintve – magyar érzelműek voltak, s ezt nyíltan vállalták is. Gyűlöletesnek tartották a Bach-korszak viszonyait. Néhányuk múltjának ismeretében nem is csodálkozhatunk ezen. Az 1828-ban született Bándl János honvédként, a vele egyidős Holub Mátyás hadnagyként szolgált a szabadságharc idején, Czirfusz Ferenc (1827) egy ideig nemzetőr volt, s később a Bezerédj családnál töltődött tovább hazafias szellemmel. Idősebb társuk, az 1820-as születésű Kolmár József egykor Petőfivel és Jókaival együtt a pápai református kollégium híres Képző-társaságának alapító tagja, később Batthyány Lajos országgyűlési írnoka, 1848-ban Kossuth Hírlapjának, majd a kormány lapjának, a Közölnyök korrekora volt, és 1849 nyarán Noszlopy Gáspár dunántúli népfelkelő csapatánál érte el a világosi fegyverletétel híre.

Az anyanyelv elleni nyílt támadás felháborította a főgimnázium nemzeti érzésű tanárait, és igyekeztek csak annyit tenni, amennyi elkerülhetetlennek látszott. A tanulók gyenge nyelvtudására hivatkozva 1855-56-ban a korábbiak mellett csak a VIII. osztályos természettant és történelmet adták elő németül, és a következő tanévben is csak annyi történt, hogy a VII-VIII. osztályban részben németül tanították a mennyiségtant. Egy-egy elejtett – vagy talán nagyon is szándékos – megjegyzésből fogalmat alkotunk arról, hogyan folyt a valóságban az iskolára kényszerített német nyelvű oktatás: „Hogy ...a tanítványok járatlansága – és nyelvgyengeségéhez gyakran le kelle ereszkednünk, és az anyanyelv segítségéhez folyamodnunk, igen természetes.” Az 1857-es értesítvénynek az előadási nyelvre vonatkozó közleménye mondja ki a végső szót az ügyben:

„Bár mennyire megfeszítettük is törekvésünket, lehetetlen vala annyi eredményt előidézni, hogy a német nyelvet a jövő évben több tantárgyra lehetne alkalmazni, mint ez év folyamán.” A megfogalmazás óvatos, de az eltökéltség szinte hivalkodó.

A bajai főgimnázium tanárai azzal is kifejezték ellenérzésüket a kormányzat németesítő törekvéseivel szemben, hogy az iskolai anyaggyűjteményeket és a havi konferenciák (tantestületi értekezletek) jegyzőkönyveit – ha már magyarul nem tehették – a tudomány nyelvén, latinul vezették.

Az iskola tanárainak napi elfoglaltságáról, életkörülményeiről nem sok adatot őriznek a fennmaradt hivatalos dokumentumok. Annyi azért megtudható belőlük, hogy heti 16-18 órában tanítottak (az igazgató nyolcban), és hogy fizetésük jócskán elmaradt az állami főgimnáziumokban tanítókétól: az első időben évi 660 pengőforint volt, az igazgatóé kétszázzal több. Nem volt ez másként a többi városi és egyházi fenntartású iskolában sem. (Arany János például 550 forintért szegődött Nagykőrösre, és 1854 decemberétől is csak 650-et kapott.) 1856 januárjában az igazgató – tanártársai óhaját is kifejezve – emelésért folyamodott a fenntartóhoz: 800 pengőforintot igényelt a tanárok számára, igazgatói pótlékként pedig 300-at. A városi tanács helyt adott az igénynek, az iskolahatóság azonban azt a megszorítást tette, hogy a 800 forint csak abban az esetben illeti meg a tanárt, ha leteszi a tanári vizsgát. Addig 700 forint legyen a járandósága. Az igazgatói pótlék emeléséhez hozzájárult.

Az iskola tanárainak többsége bölcsész és jogász végzettségű volt (mérnök és orvos is akadt köztük), s bár néhányan korábban már szereztek tanítási gyakorlatot is, tanári vizsgát addig még egyikük sem tett. Ezért a 800 forintot nem kaphatták meg. Tanári képesítést egyébként a szükséges tudás birtokában sem volt könnyű szerezni azokban az években, mert a vizsgát csak a bécsi egyetemen lehetett letenni, és ez az útiköltség és a szállásdíj miatt nem kis anyagi terhet jelentett. (Jellemző adalék ehhez, hogy az egyik bajai tanárnak, Preszner Jánosnak, aki 1857-ben jelentkezett a vizsgára, 100 forintot kölcsön kellett kérnie, hogy nekivághasson az útnak.)

Jövedelmük kiegészítésére, főleg a családosok, egy-két kosztos diákot is tartottak. Az anyaggyűjtemények gondosan feltüntetik a tanulók szállásadójának nevét, foglalkozását, nyomon követhető tehát, kik életek ezzel a lehetőséggel. Így például Czirfus Ferenc is, aki ifjú feleségével a Kaszárnya (ma Czirfus Ferenc) utcában lakott.

Kolmár József

(A fénykép valószínűleg 1857-ben készült)

A bajai főgimnázium tanárainak mindennapi életéről sokkal több is tudható, mint amennyit az eddigiekben összefoglaltunk. Egyikük, Komár József ugyanis napi feljegyzéseket vezetett, s a rendkívül sok adatot tartalmazó kézirat szerencsére fennmaradt (Petőfi Irodalmi Múzeum, Kolmárhagyaték). Akkurátus aprólékosággal leírta, mivel foglalkozott a nap folyamán, hol járt, kikkel találkozott, milyen bevételei voltak, mire és mennyit költött. Pénzügyeiről a tanév végén éves összesítést is készített. 1857. augusztus 6-i elszámolásából megtudhatjuk, hogy 700 forintos fizetésén kívül 560 forint bevétele volt három kosztos diákja után, a szépírási tanításáért 123 forintot kapott, magánórákért 70-et, és az egyéb bevételek (accidentia) 98 pengőforint 33 krajcárt tettek ki. Precizitására jellemző, hogy a diákok szüleitől és az ismerősöktől kapott minden apró ajándékot (egy kosár cseresznye, meggy, alma, fél bárány stb.) is átszámított pénzre, és kimutatta, hogy mindez 37 forint 4 krajcár rúgott. A kiadások legnagyobb tétele a háztartás (843 pft 54 krajcár), ebben az élelemre költött összegén kívül a házbért (170 pft), a fát, a szolgáló bérét és az alkalmi napszámokat számolta el. Érdemes kiemelni még, hogy könyvre, újságra 50 pft 35 krajcárt, ruhafélére 34 pft 50 krajcárt és szivarra, dohányra 28 pft 18 krajcárt költött. (Egy pft = 60 krajcár)

A könyvekre, újságokra fordított jelentős összeg széles körű érdeklődésre vall. A város egyetlen ilyen, 1846 óta működő üzletét, Kollár Antal könyvkereskedését hetente legalább egyszer felkereste. Ott tájékozódott a friss kínálatról (például F. Th. Vischer zürichi egyetemi tanárnak, az első je-

lentős német esztétának Esztétika avagy a szép tudománya című alapvető munkájáról), és Kollár segítségével rendelte meg az újságokat és a figyelmét megragadó magyar és német nyelvű folyóiratokat. Járatta a Vasárnapi Újságot és több német nyelvű folyóiratot. A Kemény Zsigmond által szerkesztett napilapra, a Pesti Naplóra az igazgatóval és Danielik János kanonokkal közösen fizettek elő, hogy a költség (fél évre 11 pft) osztódjék. Olvasva Vahot Imre 1857-től megjelenő hetilapját, a Kelet Népet. (Vele jó ismeretségben is volt, a negyvenes években ugyanis egy ideig segéd-szerkesztőként dolgozott Vahot Pesti Divatlapjánál. Tőle a Mátyás deák című füzet-sorozatot levél útján rendelte meg.) Kollárhoz a többi tanár is gyakran belátogatott. Kolmár meg-megemlíti, hogy az ott vásárolt műveket cserélgették, kölcsönözték egymásnak.

Ugyanilyen cserebere folyt virágmagvakkal, palántákkal is. Mivel a legtöbben házat béreltek, kertjük is volt. Kolmár a Vásárállason lakott a Kisvásártér (a mai Jelky András tér) nyugati szegélyén, a Kisvásártér (ma Türr István) utca közelében. Ő különösen nagy szeretettel művelte a „háztájit”. A gondosan kialakított rundellákban (kör alakú ágyásokban) georginát, dália, leándert, szegfűt nevelt, a kútágas köré hajnalkát telepített, a kerítés mellé rózsafákat ültetett, és a tágas konyhakertben cukorborsót, babot, uborkát, tököt, dinnyét, kukoricát, krumplit termelt.

Az eddigiekből is látható, hogy a tanárok egy részét szoros barátság fűzte össze. Az iskolán kívül is szinte naponta összejöttek. Borozgatva, beszélgetve hol az egyiküknél, hol a másikuknál töltötték az estéket. Gyakran vendégeskedtek az igazgatónál is. (Kolmárnak a folytonos elszámolásra, összegzésre készítő elképesztő hajlamát mutatja, hogy feljegyezte, az 1856-57-es tanévben háromszor ebédelt és harmincháromszor vacsorázott nála.) Ha Baján tartózkodott, a földesúr, gróf Zichy-Ferraris Félix (magyarul Bódog) is egyszer-egyszer az egész tantestületet vendégül látta ebédre a kastélyban (a mai városháza elődjében). Viktor és Lajos fia magántanuló volt az iskolában.

Kolmár feljegyzései formájának, hangulatának érzékeltetésére idézem 1957. június 23-áról szóló beszámolóját: „Harmatszegeny éj – hús lég. Tiszta ég. – Konyhára 5 pft. Mosás. – Délután Czirfuszné nálunk és Klamarik, igen vígan voltunk, Klamarik vastagon, azaz pajkosan enyelgett a kis menyecskével, Ferike volt a Sündböck (bűnbak). – Dinnyém (sárgák) és uborkáim vi-

Június 11. Ejjal egy kis év" elvenc a port, s az ur"
 napis, manes kellemese" sette. Cifuzgal ben
 volunk Kollárnál, elhova mit miogylati rejz"
 végével nyert, a fejek, Kolombus, jeles kömett"
 sony. — Dehusán János György nejevel meglá"
 fogatos. — Evöre képzül az idő. — Ereszégi irz"
 g. si themálat elépítve, este díveltohoz vittem.
 Június 12. Eső"o" fellegel, de a dihió szél elhajtós"
 sa. Dehusán ft. Jovánon tűz, mely miast ob"
 usán májodér óránk elmarad, f. Franciscanus,
 sőt sőt öröklött gimnazialis szolás lévén, hogy
 sűri társam e feveveszen rohan ki a tanóaból
 az ifjúság! — Romhára artam 2 ifjót. — Stoczek
 em felé meglátogatott. — Velem 20 frivart.
 Helyesem igen kiáratott. — Puloricáimas stólió"
 gesson. — Baradicromain javában nyitnak —
 a főkök futnak ei a sárgalárinnye. — Georgina"
 im bionbórnak. Ubockár kapalm ei stólióges"
 sem.

Két nap eseményei 1857-ben

rágozni és hozni kezdtek. — Este Direktornál vacsorán, azután Klamarikhhoz mentem, a vásártéren égő Sz. Iván tüzekről eszembe jutott, hogy Klamarik K. János neve etéje van, kihúztam az ágyból, és Stoczekkal együtt ráestünk, felöltözött s vigadtunk éji kalandokról beszélgetve. Bándlit is (Stoczekkal oda menvén) fölzar-gattuk mint Jánost (nyakavágó) s elhítuk Klamarikhhoz — 12 óraker mentünk szét."

Mint a feljegyzésekből kiderül, az aszszonyok ritkán szórakoztak együtt a férfitársasággal, leginkább egymást vizitálták. Legfeljebb nyaranta — egy-egy vasárnapi mise után — fagyaloztak együtt a családok (Kolmár Vilma nevű feleségével és kisfiával, Bélával) Drescher kioszkjában vagy a Benusudvarban (?). Általában fürödni is külön jártak, ősztől tavaszig a gőzfürdőbe (vajon hol lehetett?) nyáron a Dunafördőbe. Kolmár társa legtöbbször Klamarik János volt, a mennyiségtan és természettan ifjú tanára, aki 1856-ban került az iskolába. A gőzfürdőben 36, a Dunafördőben 12 krajcár volt a belépti díj, és a fürdőszolgának is kijárt 3 krajcár borralaló.

A baráti összejöveteleken kívül nem sok szórakozási lehetőség adódott a városban. A néhány lövészkerti, nőegyleti bálon kívül, amelyekre legföljebb egy-két tanár látogatott el, ritkán volt mód társas összejövetelre. Az olykor-olykor megjelenő színtársulatok előadásai sem igen nyerték el az

igényesebb közönség tetszését. Egy 1857. december 26-án bemutatott darab, Schiller Ármány és szerelem című drámája azonban igen. Az ifjú Lendvay Márton, a Nemzeti Színház művésze és társai nagy sikerrel szerepeltek. „Lendvay pompásan játszott, szakasztott apja” — jegyezte meg az előadásról Kolmár.

Kolmár József, sajnálhatjuk, nem naplót írt. Nem adott számot gondolatairól, nem vallott érzelmeiről, s azt sem részletezte, miről volt szó azokon a szinte naponként említett beszélgetéseken, amelyeket tanártársaival folytatott. De 1857-es feljegyzéseit lapozva azért találni olyan mozzanato-kat, amelyekből következtetni lehet, mi foglalkoztatta őt és kollégáit, s hogy mik lehetnek a korabeli viszonyokat érintő esz-mecseréik témái.

A Ferenc József császár magyarországi látogatását említő néhány feljegyzésből például kitűnik, amire egyébként az iskola és a hatóság közti huzakodás ismeretében joggal számíthatunk, hogy — ha olykor leplezni kellett is — fortyogó indulattal viselték az önkényuralom körülményeit. „Az uralkodó május 4-én érkezik Pestre” — rögzíti a hírt, és idéz egy lelkenedező ismerőst, aki megy „hova az egész világ tódul — a császár tiszteletere”, s kajánul leírja azt is a visszaérkező beszámolójából, hogy „az éljen azonban erősebb lehetett volna”. Az igazgatóval és két kollégájával beszélgetve pedig május 13-án azt tárgyalják,

hogy — mint híre van — a császár „a tudós társaság küldöttségének ebül fogadása által” a nemzetet sértette meg.

1857. az az év, mint már szó esett róla, amikor a német nyelv kiterjesztésével szemben a főgimnázium igazgatója végképp megmakacsolta magát. Éppen amikor az ezt kinyilvánító iskolai értesítvényt, júliusban, nyomtatásra készítették elő, Kolmár átmásolta füzetébe a Kelet Népe-ből annak a folyamodványnak számos részletét, amelyet a német tanítási nyelv elrendelése ellen tiltakozva a dunántúli református egyházkerület küldött a császárnak a pápai református főiskola érdekében. Bizonyára azért, mert szívéből fakadóan érezte az abban megfogalmazott érvelést. Ízelítő a szövegből: „Mi egy 8 millióból álló népfajhoz tartozunk, melyhez elfelejthetetlen történeti emlékek, ösztön-szerű történeti ragaszkodás, édes anyanyelvünk tán igaz, tán ámulati szépségének s csodaszzerű gazdagságának vonzereje csatolnak, és pedig oly édes, oly legyőzhetetlen köteléssel, hogy lelkünket vélnők testünkben kiszakíttatni, ha e nyelvnek csak iskolánkban miveléséről is lemondani kényszeríttetnénk... Engedje meg fölséged őszintén kimondanunk, hogy mi a serdülő magyar irodalomért nem kevésbé élünk és halunk, mint a francia vagy a német a magáéért, s a királyok királyától ránk mért szent kötelességnek tartjuk teljes erőnkben azon munkálkodni, hogy az ifjú csemete fokonyként nagyobb virágzás-ra emelkedjék...”

Hasonló okból — mert megint csak elevenébe hasító kérdésről volt szó — konkrétabb a szokásosnál az augusztus 16-i feljegyzés: „Tisztelegtünk a Grófnál (Zichy Bódog — B. L.) Direktor és Csamáryval. A gróf elemiben volt — beszélt a kormány németizáló intézkedéseiről — s hogy a császár affectál abban, kivált nője s a hölgyek előtt, hogy oly jól beszél magyarul — s hogy a germanisatio nem tőle hanem a szolgálai lelkű subalternus — s kegyvadászó hivatalnokok buzgalma kifolyása...”

Kolmár a feljegyzéseiben szűkszavú, de annál beszédesebbek tettei. Ő volt az anyanyelv első számú tanára a főgimnáziumban. Az 1857-58-as tanévben mind a négy felső osztályban ő tanította a tárgyat, s nem csak kesergett a germanizáció miatt, hanem minden lehető módon igyekezett ellensúlyozni. Fogalmat alkothatunk tanításának szellemiségéről, ha rápillantunk az általa kitűzött, az értesítvényekben közölt, dolgozatcímekre. Ilyeneket láthatunk közöttük: „Idegen nyelveket tudni szép, a hazait művelni kötelesség. Kölcsey.” „Vörös-

marty emlékezete.” „A nemzet, mely jeleseit nem tiszteli, elvész.” Tanítványait egyebek közt azzal nevelte gondolataik pontos kifejezésére, szép stílusra, a magyar nyelv és irodalom tiszteletére, hogy verseket íratott velük. A módszer sikerét jelzi, hogy többen nemcsak a kötelező feladatokat teljesítették lelkesen, hanem önszántukból is írogatni kezdtek. A legsikeresebb munkákat Kolmár csokorba gyűjtötte, és nyomtatásban való megjelentetésük, valamint egy irodalmi ösztöndíj bevezetése céljából gyűjtést szervezett. Az akció szép sikerrel járt, rövidesen 235 pengőforint gyűlt össze. (A tanulóifjúság 111, a tanár kar 32 forinttal támogatta az ügyet, mások adakozásából 92 forint folyt be.) A könyvecske a tanév végén ezzel a címmel jelent meg: „Emlény tanodai pályalombok-

ból. Kolmár József tanár vezérlete alatt szerkeszti a bajai főgymnasiumi ifjúság.” A kötetet a két és fél évvel előbb meghalt „Vörösmarty Mihál emlékezetének” szentelte „az ifjúkegyelet”.

A kiadvány nem csupán az iskolában folyó munka dokumentuma. Sokkal több annál. Azt bizonyította a széles nyilvánosság előtt, hogy az iskola ifjúsága minden hivatalos erőlködés ellenére a nemzet nyelvén művelődik, nemzeti szellemet tanul.

*

Így éltek másfél évszázaddal ezelőtt, az 1850-es években az akkor megnyitott bajai főgimnázium sokfelől verbuválódott tanárai. Küszködtek környezetükkel az új, igényesebb oktatási rend elfogadtatásáért, taktikáztak a hatóságokkal szemben a germanizáció kivédésére, és tették – hitük,

merészségük szerint –, amit a Bach-korszak szorításában tenni tudtak. A minden napok során pedig igyekeztek megfelelni a gondokról. Őrizték magánéletük integritását: „művelték kertjüket”.

Az évtized végén, miután az osztrák birodalom nagyhatalmi gőgjét alaposan megtépázta az Itáliában elszenvedett vereség, és a gyűlölt Bach is távozni kényszerült a politikából, a magyar hazafias erők felbátorodtak. Az elbizonytalanodott elnyomó gépezet zavarát érzékelve a fel-feltörő nemzeti érzés fórumokat keresett magának. Kolmár József ekkor indította az első bajai hetilapot. Hú társa volt ebben Klamarik János, és csatlakozott hozzájuk Szarvas Gábor is. Ez azonban már egy másik történet.

Bálint László

Emlékezés Bartók Bélára

Bartók nemcsak a magyar zenetörténet legjelentősebb személyisége és az általános hazai kultúra egyik legkiválóbbja volt, hanem korunk egyik legkimagaslóbb zeneszerzője is. Szeptember 26-én lesz halálának hatvanadik évfordulója.

Büszkélkedhet városunk azzal, hogy a zeneszerző, népzene kutató, zongoraművész és tanár 77 évvel ezelőtt, 1928. április 9-én, húsvét második napján sikeres hangversenyt adott a Nemzeti Szálló (ma Duna Szálló) étterméhez csatlakozó egykori előadóteremben. Ez volt az 1926-ban alakult Bajai Liszt Ferenc Kör tizenhetedik hangversenye.

A koncertet megelőző napon jelent meg Karig Emil nyugdíjas zenetanárnak, a Liszt Ferenc Kör igazgatójának Bartókról írt újságcikke egy helyi lapban, melyben ismertette a nagyszerű művész életútját. Többek között így írt róla: „Vannak kivételes emberek, kik egészen tisztán látnak olyan kérdéseket, amelyekből kortársaik mit sem tudnak, mit sem sejtene. Nemde csodálatos ez! S nem különös-e, hogy hirtelen, minden látható előzmény nélkül felbukkan egy lángelme, aki a zene művészet irodalmában egészen új ösvényeket vágva, szinte egyedül felküzd magát a géniusz trónjáig. Ilyen Bartók Béla is! Az igazi magyar művészet megteremtője.”

A kiemelkedő képességű zongoraművész felejthetetlen hangversenyéről idősb Éber Sándor festőművész *Fényszórá az éjszakában* címmel ugyancsak írt egy lelkesítő, pompás cikket.

1981-ben volt a Bartók-centenárium, melynek megyei záróünnepségét október 12. és november 8. között Baján tartották. Akkor Bartók emlékkiállítás, Bartók emlékülést is rendeztek városunkban. Halálának évfordulóján ismét Bartókra emlékezik Baja, és visszaidézi bajai hangversenyét. A tervek szerint Széll Péter polgármester avatja fel a Duna Szálló falán elhelyezett feliratos, gránit emléktáblát – Fodor Ilda bajai képzőművész alkotását –, rajta Bartók arcáról készült bronz relieffel. A nagy művészről Madarász Iván zeneszerző, a Liszt Ferenc Zeneművészeti

Egyetem tanára tart előadást. Bartók bajai műsorában bemutatott zeneművekből játszanak: Reitmann Erika zongoraművész – a helyi zeneiskola volt növendéke –, valamint a zeneiskola jelenlegi tanárai közül Mátyus Yvette és Aradi Sándor. Közreműködik még Szabó Ágnes zeneiskolás.

Az emlékezés megvalósításának gondolata elsősorban Kunosné Dankó Ilona zeneiskolai igazgató érdeme. Megrendezéséhez csatlakozik a város önkormányzata és Halmosi Zoltán, a Duna Szálló igazgatója.

Bánati Tibor

Dr. Magoss János

1917-2005

Küldetéssel érkezett közénk, anélkül, hogy ennek akkor vagy később bármikor tudatában lett volna. Ígéretesnek tűnő jogi karrierjétől vett búcsút, amikor az ötvenes évek elején mint Nagykátára kiszemelt járásbíró, kilépett az igazságügyi szolgálatból. Jól látta ugyanis, miként nyomul be egyre harsányabban a politika a törvényszéki tárgyalótermekbe, ahol az ítéletekben immár nem a törvény betűje és szelleme, hanem a párt akarata érvényesült. Fejlett igazságérzete és embersége ezt nem tudta elviselni.

A bajai zenebarátok örömeire és szerencséjére 1954-ben feleségével, a bajai születésű Kollár Ilonával Baján telepedtek le. Néhány év múltán János városunk komolyzenei életének meghatározó személyiségévé vált. Pedig „csak” lelkes, amatőr hangszeres muzsikos volt, aki kiválóan hegedült. De, ami mindennél fontosabb, ugyanakkor kitűnő szervező képességgel

és összetartó erővel rendelkezett, megteremtve ezáltal számunkra minden műkedvelő zenész dédelgetett álmát: a társas muzsikálás önfeledt örömét.

Íme, néhány adat a (nem túlzó fogalom!) életműről: Munkaadója, az Alsódunavölgyi Vízügyi Igazgatóság (melynek jogi osztályát vezette) anyagi támogatásával és az akkori főkönyvelő, Bánhidi Béla aktív segítségével létrehozta a vízügyi igazgatóság vonós kamarazenekarát, mely 33 éven át működött, és fennállása alatt 220 hangversenyt adott a zeneszerető bajaiaknak. Elsősorban számunkra, de a közönség számára is kitarult a rendkívül gazdag barokk zeneirodalom, Bach, Haendel, Corelli világa. A szakmai megmérettetések során a zenekar „arany” minősítést ért el. Számos hangversenyen európai hírű szólisták működtek közre, például Kocsis Albert, Perényi Eszter, Lubik Hédy, Tátrai Vilmos, Perényi Miklós, Dénes Vera stb.

A testvérvárosi kapcsolatok keretében számos közös hangversenyt szervezett a zombori szimfonikusokkal, ennek során meleg barátságok szövődtek a két zenekar tagjai és vezetői között.

1983-ban a vízügyi igazgatóság támogatásával, hivatásos zenészekből, megalapította a Danubius Vonósnegyest. Művészeti vezetőjüknek Tátrai Vilmost kérte fel. A kvartett tagjai egyben szólamvezetők voltak a zenekarban.

Jancsikám! Örömet adott nekünk, zenét kedvelő embertársaidnak idelent a földön. Érdem ez odafent is. Ha megszervezted a magad kis égi zenekarát (hisz közülünk is vannak már számosan odafent, Böröcz Jenő, Tetézi Béla, Zagyva Tibor, Gergely Jóska, Gaszner Pista stb.), küldjél egy kis vigasztaló muzsikát, mert nehéz elviselni, hogy nem vagy már közöttünk.

Dr. Abonyi József

Emlékeink őrzői

Bő két esztendővel ezelőtt a Bajai Honpolgár hasábjain (2003. 4. szám) írtam le gondolataimat egy könyvről, Kovács László 1967 és 1985 között készült fényképeiről, alkotásairól. Akkor egy megjelenő új, csodálatos albumnak örülünk vele együtt. Akkor ezekkel a sorokkal zárult a képeit bemutató írás: Kovács László fotómontázsaival többet tesz, mint hogy pusztán átértelmezi a sokszor hétköznapi témák anyagát: embereket, tárgyakat, eseményeket, képzőművészeti alkotásokat, bármit, amit látunk – ahányan annyi féleképpen s gyakran felületesen –, hozzáad rengeteg mindent, amit egyáltalán nem látunk. A valóságot, az időt, a pillanatot kiállítási tárggyá, dokumentummá értelmezi át. A világ sokszorozásával széttördeli a folyamatokat, a pillanatok megragadásával széttördeli az időt, behelyezi a darabkákat egy óriási iratgyűjtőbe, s ezáltal a világ egy szavakkal leírhatatlan, tökéletesen megfogalmazhatatlan részét teszi megőrizhetővé. Emlékeink őrzőivé.

Kovács László két évvel ezelőtt itthagytta létezésének, gondolatainak, emlékeinek

őrzőit. Ránk hagyta életművét, hogy emlékezzünk, hogy összegezzük, hogy nézzük meg az egészet, hogy helyezzük el a neves nagyok sorában.

Kovács László sokoldalú, folyamatosan megújuló, kísérletező művész, akinek három hivatása volt: festőművész, fotog-

ráfus és tanár. „A három hivatás – írja róla Gera Mihály – szerencsére nem keveredik a tevékenységében, hanem ötvöződik. Amikor fest, a színekből építkezik, amikor fotografál, a valóságot többnyire fekete-fehérben rögzíti. Amikor tanít, nem oktat, hanem nevel. Nem szólamokat mond, hanem példát ad emberi tartásra, felelősségtudatra, hitre, a munkával szembeni alázatra.”

Kovács László sajátos, összetevhetetlen karakterű alkotásával, olykor egyszerre több művészeti ág határait érintő művészetével négy évtizedes nyomot hagyott a magyar művészet történetében. Festményeit, grafikáit, fotográfiáit egyaránt tömönyszerű egyszerűség és egyértelműség, gyakran a mélyben megbúvó képi ironia jellemzi. Sokfelé ágazó tehetségét nem a kritikusok dogmái, nem is a közönség ízlésigénye, hanem mindig csak saját karaktere határozta meg. Alkotott, mert ez volt létezésének egyik legfontosabb lehetősége. És úgy alkotott, ahogyan saját belső törvényei szerint alkotni kényszerült. Olyan

Kovács Laci halálára

törvények kényszere alatt öntötte látható formába gondolatait, komponálta egységbe a pillanatban rögzített, majd a síkban újraformált valóságot, mint amilyen törvények szerint lélegzünk, mozgatjuk tagjainkat. A titokzatosnak látszó többféleség, többirányúság nála épp olyan természetes volt, mint az, ha alkotóképességét egyetlen területen bontotta ki.

Most e sorokkal, képekkel, Bálint Attila alkotásával szeretnénk felidézni emlékeinket róla, s igyekszünk végiggondolni, amit az életről, a művészetről, a világról gondolt, s amit mással is szeretett volna megosztani.

A fényképez szónak szerencsés szinonimája a magyar nyelvben a megörökít. Érzékelteti a múltó megragadásának, a tünékeny világ megőrzésének szándékát. A fotografáló ember szándékát. Kovács László a tünékeny világ megszámlálhatatlan pillanatát rögzítette. Fotóművészete reális élményekből, emberi sorsok átéléséből, a ritkuló hagyományok féltéséből, megőrizni vágyásából táplálkozott. Legtöbb munkája sorsjelkép – írta egy helyen Sümegi György. Így van. Festőként és fotográfusként is ilyen művek alkotásáig igyekezett eljutni. Érezhetően mindig arra törekedett, hogy elfogadják azok az emberek, akikkel szemben állt a fotózás pillanatában. Hiszen a pusztas megszokás nem lett volna elég ahhoz, hogy természetesnek vegyék a fényképezőgép kattanasait. Érezniük kellett, hogy a gép másik oldalán álló embert érdekelte a sorsuk – hiszen ezért fényképezte őket –, s érezniük kellett a tapintatot is, amellyel ezt tette. Érezték ők, és amikor képeire nézünk, érezzük mi is.

A világ kétféle megközelítése: a rajzeszközzel, az ecsettel vagy a fényképezőgéppel történő műalkotás egyébként nincs

olyan távol egymástól, mint gondolnánk. A határvonalak eltüntetéséhez legközelebb mégis festői látásmódja vezérelte montázsaival jutott.

Fotómontázsai: a tárgyszerűségre, őszinteségre, a világ szépségeinek feltárára és megőrzésére törekvő fotói egymás fölé helyezésével, két-két felvétel „összemácsolásával” új képeket hozott létre. Ezek az alkotások azonban már egészen más minőséget jelentenek. Többet is, kevesebbet is fogantatásuk pillanatánál. Kevesebbet, mert a megörökített eredeti pillanat átváltozik egy más, újratereztett élménnyé. Ez az élmény azonban már sokkal több a fényképek eredeti formarendjénél, hiszen nem csak a múltó egy kiragadott pillanatát, a tünékeny világ megőrzésének szándékát olvashatjuk ki belőlük, hanem egy ember szavakkal nehezen megfogalmazható érzeit, gondolatait s szándékát szerint talán a miénkét is. (Én úgy hiszem – igen.)

Sokféle ember, sors, tárgy, esemény, a világ sokféle metszete, pillanata látható Kovács László életművében egymásra épülve, egymásból születve. De bármi került is ecset-

vagy lencsevégre, s abból bármi született újjá alkotásaiban, montázsaiiban, egy bizonyos: sohasem tárgyszerű leltárt készített a világról, hiszen tudta, hogy a tárgyakat a múzeumok polcain, a viseletet a vitrinekben, a zenét és az énekeket hangszalagon, a táncot pedig csak színpadon lehet megőrizni. Mit akart, mit tudott hát megőrkíteni, megőrizni képeiben? Ha igazán megnézzük műveit, ha igazán látjuk, értjük alkotásait, tudjuk a választ: az embert.

A fotográfia ajándéka, hogy megörökíthetjük a legtünékenyebbet: az embert – abban a világban, amelyet maga teremtet és éltetett.

Kovács László ajándéka, hogy megörökíthetjük ezeket a pillanatok, az ő pillanatait, az ember pillanatait, létezésének, gondolatainak, emlékeinek őrzőit, melyek által nem pusztán élményt, hanem egyúttal tanácsot, útbaigazítást is kínál nekünk.

Kovács László ajándéka itt maradt nekünk. Minden alkalom, amikor alkotásaival találkozhatunk: ünnep. A szó antik értelmében vett szépség ünnepét ajándékozza nekünk.

De ne feledjük, az igaz ünnep attól ünnep, hogy tudunk adni is és elfogadni is.

Kovács Zita

Kovács László:

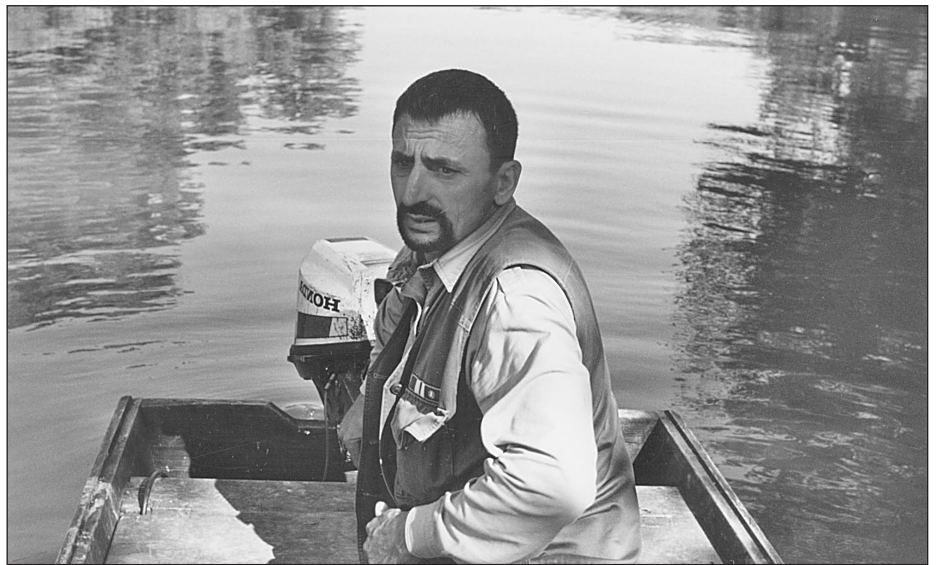
D. I. emlékére

Közöttünk élnek Felső Barnabás

A Felső családnak az az ága, melyből címszereplőnk származott, nem tartozott az érsekcsanádi krózusok kasztjába. Nem meglepő, hogy az első világháborút követő általános nyomor idején, huszonhárom évesen Felső Pál útra kél, hogy szerencsét az Újvilágban keresse meg. Az időpont kiválasztása telitalálat: szinte tökéletesen egybeesik a nagy gazdasági válság kezdetével. Az amerikai magyar azonban szívós, szorgalmas ember. Kanadában, a Nagy Tavak északi peremén telepedik le és talál munkát. Letörleszti a hajójegy kifizetésére felvett kölcsönt, és öt év szorgos munkájával némi vagyont is összekuporgat. 1933-ban tér haza, megkezd az otthontermesztést, és szőlőket vásárol. A borgazdaság felvirágzik, és a családi vállalkozást fűszerbolt nyitásával helyezi szélesebb alapokra a gazda. A dinasztikus gondolat gyermekáldást illető aspektusában a Felsők rávernek még a Habsburgokra is. A létszám tetőzésekor tizenkét éves gyermekszáj csivíteli körül a családi asztalt.

Az apa kezében ég a munka, és még a népes család sem nélkülözne, ha be nem következik az ötvenes években a termelőszövetkezetek erőszakolt szervezése. Idősb Felső nem olyan fából faragott ember, aki önmegvalósítását az akkor még szovjet sablont követő, agyonszabályozott tsz-ben találná meg. Barnabás szerint – akire apja életmodellje erősen hat – a család besenyő származású. Állítását nem geneológiai kutatásra, hanem – így mondja – a gének titkos sugalmazására alapozza. A besenyő él-hal a vízért, halászatért, a természet ölen folyó szabad életért. Felső Pál is csak névleg tagja a szövetkezetnek, és újra megteremti a maga kis független egzisztenciáját. Méheket vásárol, és áttelepül kaptáiraival a Veránka-szigetre. Kaszál, szénát gyűjt állatainak a gazdátlan rétekről, és egy hasonló korú társával zsákmányolgat a Duna akkor még gazdag halállományából. A nomád gazdálkodót természetesen nem veti fel a pénz, de ez az életforma még a beszűkült világban is biztosít számára egy relatív függetlenséget.

Szemléletét örökli a napvilágot 1960-ban megpillantó Barnabás. A cseperedő gyermek természetes életközege a Duna széles háta, a csobbanó evezőtől hajtott surranó motor, álmodozó tölgyek tövében hullámozó rétek világa. Kilencéves, mikor először evez át önállóan a nagy folyót. Bár értelme nyitott a természet tanításának bölcs sugal-

Felső Barnabás természetvédelmi őr

masására, az általános iskolában nem vitézkedik. A módszeres ismeretszerzés verseny pályáján csak arra ügyel, hogy éppen le ne verje a lécet. A Jelky András ipari iskolában az esztergályos szakmát tanulja ki. Kedvét leli a manuális foglalkozásban, sőt szerkeszt még egy különleges készítő gépet is. A vasas szakma lehetőségei és egy érsekcsanádi barátja biztatása a fiatal embert az Egyesült Államokba csábítja. 1985-ben Kaliforniában telepedik le. A tengerentúli kiruccanás azonban fiaskóval zárul. Fél év múltán mind a barátban, mind az amerikai életforma általa megtapasztalt változatában csalódva tér haza. A vállalkozás hozadéka mindössze egy Ricoh gyártmányú, nagy teljesítményű fényképezőgép.

A fotográfálás régi álma Barnabásnak, ám még nem sejt, hogy életútjába a villogó objektívű masinával a trójai lovat hozza be. Egy év múltán ugyanis jelenlegi munkahelyén, a Duna-Dráva Nemzeti Parknál helyezkedik el. A felügyelete alá tartozó körzetben, Buvaton, egy háromtagú kis munkaközösség garázdálkodik. Előtte járnak a kornak: kiaknazzák azt a lehetőséget, amit a szemérmes politikai zsargon később majd spontán privatizációnak keresztel el. Termetes kőrísfákat termelnek ki, és Stihl-fűrészük az óriásokat sorra fekteti kétvállra. Barnus kifigyeli az akciót, és lefotózza a munkafázisokat, a tetteseket, sőt még a Zil tehergépkocsi rendszámát is. Ám óvatos duhaj – golyós lőfegyverrel ekkor még nem rendelkezik –, ezért a bizonyítékokkal csendesen elosonna. Az erdő fosz-

togatói azonban szimatot kapnak, és észreveszik a fotókamerával felszerelt kellemetlen szemtanút. Cseppet sem igénylik a celluloidszalagon rögzített halhatatlanságot, és darázsrajként zúdulnak a természetvédelmi őrre. A homéroszi seregszemle a törvény képviselőjének nem jósol kedvező végkifejletet. Fejszével, husáanggal és egy csatabárdként forgatott gépfűrészrel rontanak a gázpisztolyát szorongató Barnabásra. Az első lövés hatástalan, a másodiknál csütörtököt mond a revolver. Kézi ürtítésre és ráisméltésre idő nincsen, már nyakán vannak a haramiák.

Először az őrt terítik le, majd a fényképezőgépet zúzzák darabokra. A dédelgetett drága szerzemény bizony a végzetet idézné gazdája fejére, mert a gazfickók aligha hagynának élő szemtanút. Valamelyikük mégis visszariad a gyilkosság elkövetésétől, kitör rajtuk a pánik és elmenekülnek.

A folytatás következő fordulata még Agatha Christie-t is meglepné. Mielőtt a félholtra vert, bordatörött Barnabás megfogalmazná hivatalos jelentését, gyanúsítottként idézi meg a szekszárdi rendőrkapitányság. Az erdődézmálók feljelentik: orv szándékkal megtámadta őket az elvetemült természetvédő. Három kitanított bandita gondosan összehangolt vallomása áll szemben a törvényesség sarokba szorított bajnokával. Egy tárgyilagos, józan ítélőképességű bíróság előtt természetesen a valószínűtlen rablómese aligha állná ki a keresztkérdéseket. Mert ha a törvényszék elfogadná is azt a különös állítást, hogy az

agresszív őrt pusztá önvédelemből verték véresre, az ügyészek fel kellett volna tennie a logikus kérdést: a kamerát és a filmet az ártatlan nebáncsvirágok miért semmisítették meg? Bekövetkezik az elképesztő fejlemény, melyre józan ésszel gondolni sem lehet: az elsőfokú ítélet Felső Barnabást marasztalja el. Dr. Kiss István bajai ügyvéd – akinek a kárvallott bánatát elkeszergi – megkísérli, hogy talpára fordítsa a fejre állt Justiciát. Másodfokon megsemmisítik a nyilvánvalóan manipulált döntést. Az igazságszolgáltatás most már a három desperádót nyilvánítja bűnösnek, és – figyelemre méltó ez az adat – a szétrombolt fotóapparátusért járó kártérítést az első fokon megítélt összeg húszszorosában állapítja meg. Barátunk végtére részesül a törvényes elégtételben, és a folyó ölelte őstermészetbe visszatérve, folytathatja szemlélődő, elmélkedő, értékőrző életmódját.

Ezekben a hónapokban, 1990 őszén, váratlanul suhintja meg a világhírnév fuvalata. Pontosabban: a sors összehozza egy olyan jelentős személyiséggel, aki már a XX. század derekán bejegyezte nevét a nagy felfedezők aranykönyvébe. Cousteau kapitánynak, az öt kontinensen ismert oceanográfusnak érdeklődése az Európa életében és történelmében nagy szerepet játszó folyam, a Duna felé terelődik. Vízen és szárazon, forrásától a Fekete-tengerig kívánja átkutatni és tudományosan leírni az ősi folyamvölgy még fellelhető természeti értékeit. Kibérel a Jégtörő XI. hajót, és kezdetét veszi a Calypso felderítő expedíció. Előzetes ismeretei alapján tudja, hogy a magyar Duna-szakasz ősmaradványainak leggazdagabb lelőhelye Gemenc. Olyan szakemberre lenne szüksége, aki biztos helyismerettel igazítja el munkatársait: melyek a táj legértékesebb, legszebb, filmforgatásra érdemes részei. Az információk és referenciák fonala mentén jut el a stáb a Felső-portához.

Ekkor már jelenlegi birtokán, egy több mint kéthektáros erdőparcella szegélyén él. Lakhelye még spártai egyszerűségű. A mikrobusszal érkező franciák alaposan meglepődnek, mikor a gyalulatlan deszkapolcon neves ornitológus honfitársuk, Dominique Robert könyvét pillantják meg. Tovább fokozza a meghökkenést, hogy a belső lap személyes hangvételű, baráti melegségű dedikációt rejteget. A tolmáccsal érkező gallok ezután már illő respektussal méregetik az érsekcsanádi nomádöt, aki – életkörülményeit tekintve – valami átmenet lehet a vadember és az Afrika belsejébe rejtőzött dr. Livingstone kö-

Fehér gólya

zött. Barnabás teljes értékét azonban akkor kezdik becsülni, mikor a tetthelyet felkeresve megindulnak kameráikkal a csalhatatlan ösztönű vezető nyomában. A tapasztalt szakemberek azonnal felismerik, hogy ez a Gemenc ölen élő magyar megáldotott a természet lelkébe való bepillantás ösztönével. A tudós lényeglátását ötvözi a szépségélmény megragadásának készségével.

Érdekes a barátság elmélyedésének második lépcsőfoka. A stáb – több alkalommal visszatérve – hét-hét napon át forgat a terepen. A központ az idegenvezető veránkai szállása. Honfitársunk kötelességének érzi, hogy alkalmi látogatóit magyaros szívéllyel lássa vendégül. Meglepő, hogy a filmesek elfogyasztják, sőt egyenesen megkedvelik Barnabás bácskai ízlés szerint fűszerezett fogásait. Tudni kell ugyanis, hogy e hatalmas kultúrájú nemzet meglehetősen merevséggel zárkózik önnön világába, életformájába, szokásai- ba. A jó francia a terített asztal gyönyöreit az életöröm lényeges forrásának tekinti, de csak akkor, ha a saját ételeit eszi. Boltjainak fűszerpolcai gazdagabbak a magyar kollektióknál, és megtalálható rajtuk a méregerős cayenne bors is. Paprika azonban nincs, azon egyszerű okból, mert ezzel a franciát még a világból is ki lehetne űzni. (De kár, hogy Apponyi Albert csak Teleki gróf térképeit és okos érveit vitte Trianonba, és nem zsáknyi érsekcsanádi cseresznyepaprikát.) Barátunk bő marokkal mérte a magyar fűszert, és tán a genius loci szelleme tette, de tény, hogy a finnyás osztrigafalók jóízűen fogyasztották el a természet ajándékaiból készített ételeket. A gasztronómiai élmény átdesztillálódott a szellem szférájába is, és a természetvédel-

mi ör életre szóló barátságot kötött Cousteau helyettesével, François Saranóval. A szakembernek és szakácsnak egyaránt kiváló magyarról szóló élménybeszámolók eljutnak a Kapitányhoz is. A Nagy Öreg zárkózott, távolságtartó egyéniség. Az információk alapján azonban úgy megkedveli a Veránka-szigeti Robinsont, hogy a búcsú alkalmával ünnepi ebédre invitálja meg a Jégtörő XI-en kiépített lakosztályába. A francia szakács remekeinek feltalálása előtt azonban fricskázuk meg kissé Barnabást. Nem ismeri Gallia szokásait, nem sejtí, hogy a díszebéd tizenöt fogásból áll. A francia csak csipeget az ételekből, mert tudja, hogy az íny gyönyörét csak az ingerek váltogatásával lehet fenntartani. „Ajaj! – sóhajt bele a mikrofonba még évtized múltán is őszinte elkeseredéssel Barnabás – és én már szinte az első két fogásnál teleettem magam! Pedig micsoda finomságok következtek ezután!”

Felső Barnabás nevét Magyarországon elsősorban a Kossuth rádió adásai teszik ismertté. A műsorokat rögzítő kazettákon nyolc olyan riport van, melyekben Gemenc őrzője hosszabb-rövidebb időtartamban alkalmat kap véleménye kifejtésére, ismeretei továbbadására.

Két alkalommal számol be a parlagfüproblémát megoldó, eredményes kísérletéről. A birtokával szomszédos réten már kora tavasszal lekaszálja a parlagfüvel egyes vegetációt. A tarlót azonnal lucernamaggal veti be. Ez a takarmánynövény gyorsabban nő szomszédainál, és fölébe kerekedik valamennyinek. Az elnyomott parlagfü nem hoz virágot, és a korábban hasznosítatlan terület értékes takarmányt javadalmazó parcellává válik. A lekaszált

Egy megasztár az erdei szépségversenyen

rendeket nyúlfarmjának mintegy hatvan kosztosa majszolja el.

A felvezető szöveget elmondó riporter megjegyzi, hogy Felső Barnabásnak az össznépi nyúltenyésztésre vonatkozó javaslatára aligha valósítható meg, de a részleges megoldási kísérlet is többet ér, mint a kártékony gaz burjánzásának tétlen szemlélése. Nem tagadva az egyébként jó szándékú kritikai észrevétel jogosságát, meg kell látnunk a természetvédelmi őr javaslatában rejlő, szélesebb hatókörű értéket. „Amit Isten adott, nem elpusztítani, hanem hasznosítani kell” – mondja a riportban. Ezt az elvet a nálunk lényegesen fejlettebb, sokszorta gazdagabb országokban általánosan alkalmazzák. Például a svájci Bernina hágót 2000 méter feletti magasságban már csak satnya fűvű hegyi legelők borítják. A hegyoldalon tágasan szétterülve pár tucat szarvasmarha harapdálja kitarítóan, naphosszat a gyér fűvet. Nem Milka-tehenek, fejletlen tőgyük aligha ígér napi 4-5 liternél nagyobb tejhozamot. Délután felpöfög motorkerékpárján tejeskannáival a gazda, megfeji az állományt, majd betereli őket kötömbökből összerótt hegyi istállójukba. Ugyanezt a látványt figyelhetjük meg a Flüella-passon, a Gotthard szerpentinjei mellett és Helvécia többi magashegyi legelőjén. A svájci paraszt nem hagyja veszendőbe menni a legcsekélyebb értéket sem, melyet tündérszép, de mezőgazdaságilag mostoha adottságú országa megterem. Gondosan begyűjti fukar földje minden gyümölcsét, bár nálunk lényegesen módosabb. Netán épp ezért gazdagabbak? (Svájban az egy főre eső nemzeti jövedelem tizenegyszerese a magyar érték-

nek.) Érsekcsanádi barátunk gazdaságfilozófiája nincsen összhangban azzal a gyakorlatlallal, melyet a Nyugat már évszázadok óta követ?

Az interjú jó részét a rádió *Oxigén* címen jelentkező állandó sorozatának adja. Bár a párbeszédnek mindegyike pergő, eleven és tartalmas, közülük a 2005. január 1-jei adást kell kiemelniünk. A *Józan paraszti ész és a hazaszeretet* címmel felkonferált beszélgetés különös környezetben folyt le. Talán az állatfarm megnevezés illik legjobban arra a tarkabarka gyülekezetre, mely benépesíti Felső Barnabás udvarát. A fajok összetétele nem esetleges: a gazda többéves tapasztalat alapján válogatja ki

azokat az állatcsoportokat, melyek a békés együttélésre alkalmasak. Tyúk, pulyka, kacska, liba, házizalamb, gyöngytyúk, nyúl és sertés népesíti be az akácospól elkerített udvart. Két fatörzs között transzparens feszül: „Itt a disznók kivételével mindenki magyar.” A „disznók” szó cinóber színe csupán azt jelzi, hogy e sertések ősei hajdan Ho Si Minh elvtárs országából emigráltak Nyugatra. Barnabás mentes az ideológiai előítéléstől. A vietnami állatokat húsvuk kiváló minősége, a csirkék iránt mutatott toleranciájuk és a turkálási hajlamuk hiánya miatt igen sokra becsüli. Mivel a baromfiudvar a közeli erdő rókáinak és nyestjeinek valóságos terített asztal, a védőőrizetet egy komondor vezérlete alatt álló háromtagú kutyafalka látja el.

Az állomány, a régi magyar gyümölcsfajtákból telepített kert és az összegyűjtött faodvakba domesztikált madársereg számbavétele után a szó a magyar falu népének életkilátásaira terelődik. Barnabásból kirobban a keserűség és az indulat, mikor azokról beszél, akik a magyar parasztság boldogulásának egyetlen lehetőségét a két-háromszáz hektáros farmok alakításában látják. Ez a „természeti ember” (ezt az önmegnevezést alkalmazza időnként) világosan látja azt, amit a közzgazdasági madárjósok esze nem ad ki. A 93 000 négyzetkilométeres országból nem parcellázható ki annyi háromszáz hektáros gazdaság, amennyi a vidék hatmilliónyi lakosságát eltarthatná. Milyen úton keresse hát boldogulását a szerencsétlen falu, melynek tulajdonviszonyait a politika fél évszázadon belül két ízben zülalta szét? Barnabásnak van elgondolása:

A gemenci parlamentben interpelláló erdei pinty

használjuk ki a Kárpát-medence különleges klimatikus adottságait, alakítsunk ki olyan növénykultúrákat, melyek hozzáértő emberi munkát igényelnek. A világgazdaság totálisan gépesített tömegtermelésre berendezkedett nagy rendszereivel ne próbáljunk versenyezni. Helyünket a Nap alatt a minőségi igényeket kielégítő termékek előállításával erőszakolhatjuk csak ki. Európát – melyhez véleménye szerint még túl korán, készületlenül csatlakoztunk – a különlegességek, a hungarikumok fogyasztására kell rákapatnunk. Nem nyers terméket, hanem minél magasabb feldolgozottsági fokú árut kell piacra dobunk. Az ideális eset az, ha házhoz jön a nyugati vendég, és mezőgazdasági termékeink egy részét a falusi turizmus keretében fogyasztja el.

Természetesen jogos az ellenvetés, hogy az elgondolások és javaslatok felsorolása még messze esik a kivitelezett megoldástól. Barnabás azonban nem a levegőbe beszél. A falusi vendéglátás hatékonyságát nem csak Cousteau kapitány franciáin próbálta ki.

Egy ízben veránkai tanyáját tífzónyi forgatócsoport választja főhadiszállásául. Azt szeretnék bemutatni, hogy az árteret viszatérő jelleggel elárasztó víz nem elemi csapás, hanem Gemenc vegetációját tápláló jótétemény. A házigazda, mint mindig, most is kötelességének érzi látogatói jóltartását, és főz a filmeseknek. Bár a két egyszerű étel egyike sem olyan, melyet Barnus konyhaművészete csúcspontjának tekintene, az ízkultúra és a nomád környezetben bővészkedő szakács látványa egy film alapötletét sugalmazza Koszteczy László rendezőnek. Megegyeznek a természetvédelmi őrrrel, hogy a halfogástól a tálalásig bemutatják hét, a Sárközben kedvelt étel elkészítését. Így született meg a *Szabad tűzön felső fokon* című film, melyet elsőként a Duna Tv mutatott be.

Az említettekén kívül számos jeles vendég ízleli meg a veránkai tanya szabad tűzön készült ételkülönlegességeit. Természetesen a vidéki vendéglátás lehetőségei nem mindenütt oly ideálisak, mint Gemenc vadvizei között. Kétségtelen azonban, hogy az említett újívi adás ajánlásai számos, a magyar táj szelíd bájával megáldott vidéken hasznosíthatóak lennének.

Egy műsor hatásáról mértékadó visszajelzés a hallgatók reagálása. Az *Oxigén* pár hét múlva jelentkező adásában a szerkesztő a következőket mondja el: „Búcsúzóul törlesztem néhány adósságomat. Több mint hatvan hallgatónk szeretné megismerni a január 1-jén bemutatott barátunkat, Felső Barnabást.”

A veránkai rezidencia és muzikális gazdája

Arról, hogy miként fogadja a közönség a természetvédelmi ör ízes magyar nyelven kifejtett, eredeti gondolatait, informál egy további szereplésének bevezetője is: „Felső Barnabás többször szerepelt már műsorainkban, és hallgatónk mindig viszatapsolták.”

Néhány éve járt Baján Baróti Szabolcs, a Magyar Nemzet hírlapírója. A Buzetky Győzővel, valamint Felső Barnabással interjú készítő riportert megigézi az érsekcsanádi ember szavaiból áradó természetélmény üdesége. Tudnunk kell, hogy Baróti Szabolcs a *Szabó család* című rádióhangjáték-sorozat szöveggönyvének szerzője. A megismerkedés ötletet szül: új szereplő beépítésével bővíti a családi kört. A Füzes Barna néven debütáló jövevényt szívébe fogadja a régi társulat. A barátság mélyülését jelzi, hogy az egyik Szabó-leszármazott gyermekét Érsekcsanádon, Barna fiával együtt kereszteltetik meg. A hely megválasztását az is befolyásolhatja, hogy mester-szakácsunk csukapaprikásból, tárkonyos szarvaspörköltből és túrós csuszából álló lakomát kínál fel az ünnepi alkalomra.

A sztoriban többször is viszatérő Füzes különös módon dolgozik össze Baróti Szabolccsal. A Gemenc tájain bolyongó „természeti ember” hajlamos a filozofálgatásra, a józan ész logikájától elidegenedő világ furcsaságainak meglátására. Gondolatait cizellálás nélkül veti papírra, és küldi el barátjának. Az episztolák természetesen kitérnek a természetvédelmi körzet feljegyzésre érdemes történéseire is. A szerző ezt a nyersanyagot dolgozza bele a család-történet szöveggönyvébe. Barnabás nyelve oly zamatos és eredeti, hogy Baróti sok esetben szóról szóra átveszi a fogal-

mazást. Füzes Barna hangját igen szerencsésen megválasztott színész, Borviczky Ferenc szóltatja meg. Mivel a szerző kitűnő érzelmi figyelme megbarátja karakterét, gondolkodás- és kifejezésmódját, továbbá az orgánum is hasonló, sok falubéli ismeri fel a szerep alatt rejtőző Felső Barnabást. „Ugye te vagy Füzes Barna?” – szólítják le időnként az érsekcsanádiak az éter hullámaira telepített természetvédőt.

Felső Barnabás nevét a legszelebb körben a National Geographic teszi ismertté. A folyóirat potenciális olvasónak száma az Egyesült Államokban mintegy tizenhatszázmillió, külföldi kiadását pedig számos nyelvre fordítják le. Nos, a világszerte forgalmazott, népszerű tudományos szemle 2002. márciusi számában *The Danube* címen cikket közöl a hét országot átszelő Dunáról. A Gemencet felkereső szerzőt, Cliff Tarpyt barátunk kalauzolja a holtágak vizein, és eközben megismerteti a szabad tűzön készített halételek utolérhetetlen ízeivel.

Felső Barnabás rendkívüli, szuggesztív egyéniség. Személyiségének hatása részben gondolati eredetiségéből, eruptív erejéből származik. E szíjas, szikár ember olyan médium, melyből a természet lelke szól hallgatóságához. Gemenc vizeinek, erdeinek, rétjeinek és legelőinek tündérvilágát két aspektusban bontja ki. Egyrészt térben, hiszen jó szemű fotós lévén nagyszerű képekkel illusztrált könyvben is bemutatja az őrizetere bízott Duna-völgyi tájat és állatvilágot. A második dimenzió az idő. Barnabás megáldatott azzal az érzéssel is, mely meglátja a jelen mögött rejtőző és a múlt homályába vesző időkulisszák sorozatát. Csontja velejében, idegcszálaiban finom fonatá-

ban őrzi a múlt titkos sugalmazásait és üzeneteit. Tudja, hogy kötelezettsége feloldhatatlan, küldetése, hivatása van. Fel kell kutatnia, meg kell őriznie, újra működésbe kell hoznia azt a tudást és bölcs tapasztalatot, melyet a nagy folyam völgyében élt hajdani generációk halmoztak fel.

Hatásának második titka nyelvi kifejezőképességében keresendő. A Barnabással folytatott néhány órányi beszélgetés nyilvánvalóvá tette: a Sárköz népének ősi, eredeti, idegen hatástól meg nem fertőzött nyelvezete van. Barátunk ezt beszéli, egyesítve a színes kifejezési készséget a

belső, gondolati fegyvellemmel. Jelzői gondosan választottak, hasonlatai érzékletesek és célba találóak. Előadásmódjának varázsa tökéletesen kiegyensúlyozott, biztos mondatszerkesztésében rejlik. A népnyelv ösztönös erejét egyesíti az olvasott ember bővített szókincsével. Szövegében minden szónak súlya és szerepe van, oly pontosan illeszkednek egymáshoz, mint egy antik építmény összecsiszolt kövei. A remekbe szabott kifejezések bármelyikének elhagyása szürkíténé, szegényíténé stílusát.

E természettel együtt lélegző ember előadásmódját rokonszenvenessé teszi, hogy

mondandója mentes mindattól az üres töltektől, mellyel a közélet szereplői – sajnos igen gyakran – a gondolatok hiányát igyekeznek leplezni.

A rádiós és filmes partnerek megérik a rendkívüli emberből áradó őserőt, melynek forrását Barnabás a magyarság természetes adottságaiban véli megtalálni. Fel fedezésüket több csatornán át és számos alkalommal teszik az ország közkinccsév. Vegyük hát észre a prófétát mi is, akik vele élünk az ő szűkebb hazájában.

Dr. Dániel József

Prokop Péter falfestményei Baján és környékén

3. rész: A bacszzőlősi templom Szent Orbán freskója

Igazán szívet-lelket me-lengető érzés befordulni a bacszzőlősi műútról a piciny, alig 400 főt számláló település központjába: üde zöld környezet, rendezett virágágyások és mindenütt tisztaság! (Méltán nyerte el a megye elismerő kitüntetését.) Mintha nem is a poros Alföldön lennénk, hanem attól valamivel nyugatabbra... Az idegen, a vendég úgy érzi, hogy itt valóban várják, örülnek érkezésének. Autóval érkezni viszont csupán egyetlen irányból lehet: Bácsalmásról, merthogy a kis falu a szakzsargon szerint zsáktelepülés.

Ez a felemelően jó érzés az 1938-ban épült templomot meglátogatva csak fokozódik. Itt Prokop Péter kalocsai születésű, kalocsai egyházmegyes pap és festőművész monumentális oltárképe fogadja a belépőt. A Szent Orbán pápa és vértanú mintegy 6 méter magasú álló alakja az oltár felett, kitért karral és rendíthetetlen hittel kéri Istent, a Mindenhatót, hogy óvja meg az elemi csapásoktól a buján termő szőlőtőkét, amelyekhez az emberek oly sok verejtéke tapad, és amelyekkel a megélhetésüket kívánják biztosítani. A művész nagy festői realizmussal ábrázolja a

szent pápa körül az érett, a szürethez közeledő, pompás szőlőt. A képen a piros szín dominál, a szent pápa miseruhájának színe, amely a szívében égő, határtalan Isten-szeretetre utal. Szent Orbán pápa ép-

pen szentmisét mutat be. Két karja alatt az emberiség, főképpen a bacszzőlősié imája, kérése olvasható: *Jég, fagy, vihar szőlőnek ártalmas. Óvj meg őket az, ki vagy hatalmas!* A pap-festőművész, a művészet expresszív erejével, ma is és mindaddig, amíg e pompás festmény a bacszzőlősi templom oltárát díszíti, szeretné a képre tekintőt az Istennek tetsző imára készíteni. Ennek lényege a nagy hit, hogy Isten képes elhárítani a legkegyetlenebb elemi csapásokat, a pápa feje felett cikázó félelmetes villámokat, a süvöltő vihart, a jégesőt. Ez a biztos hit a pápa feszesen kitért, ernyedést nem ismerő karjaiból sugárzik.

Az 1953-ban készült bacs-zőlősi oltárfreskó Prokop Péter atya második jelentős hazai freskója a sükösi templom kifestését (1950) követően. A freskó kisméretű színes vázlatát a bacsalmási plébániában látható.

Legyünk büszkék földünk, a későbbiekben a nagyvilágban is híressé vált kiváló pap-festőművészi munkájára, Prokop Péter e jelentős alkotására!

Prokopp Mária – Schmidt Antal
Fotó: Fenyves László

Vitéz Ferenc

A festő és az angyal

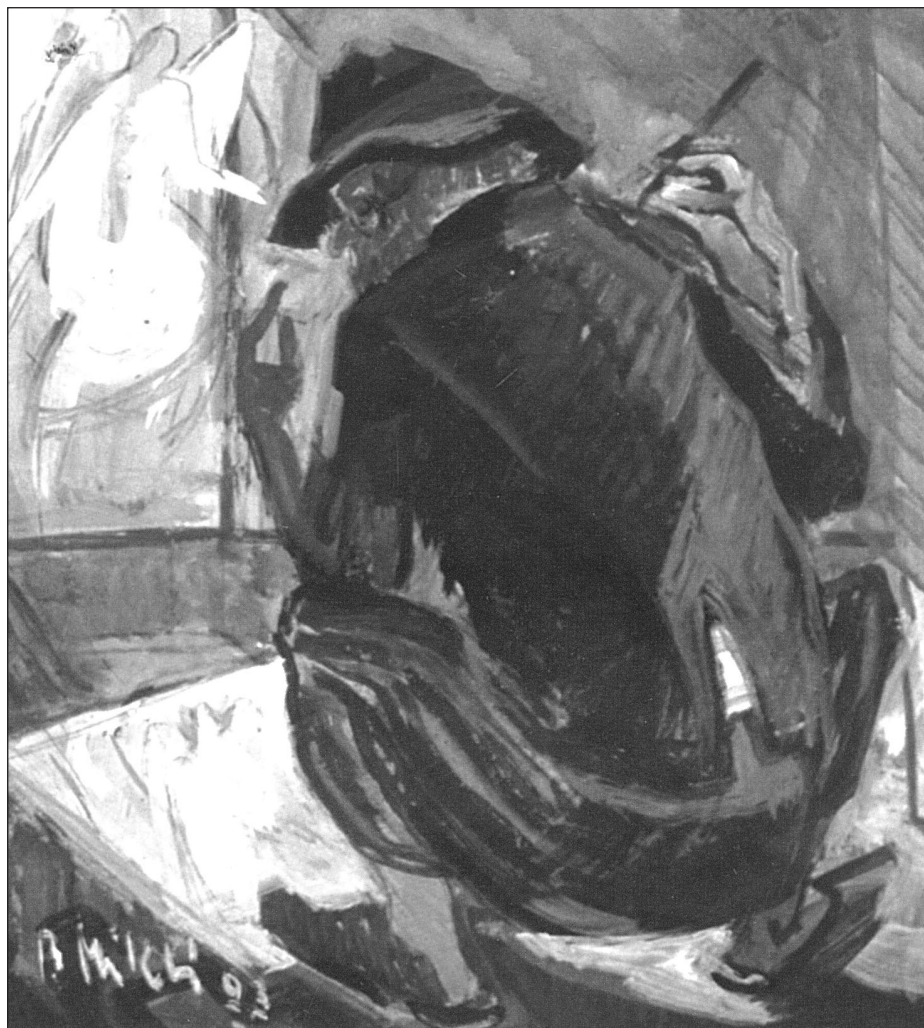
(B. Mikli Ferenc festményéhez)

Kell valami a nemlétből
a csodához. Minek teste
nincs, mégis a csóknak áldoz.
Valami kék, hideg és álmos
fuvallat. És kell egy asszony
a bűneimnek, ki vallat
s feloldoz, mint virágszirom
a nektárt lopó méhet.
S kell a láng ebben a semmi
hidegben, mi éget, s fájni tőle
a bukó nap se tudna szebben.

Kellessz még a csodához, te,
angyal, ki megérted csonkos
ujjamat s szívemben nyári
faggyal didergő szavam, hogy
szeretlek, mint egy csónakot
a viharban vágynak úszni
nem tudó hajótöröttek.

S nem tudom elmondani én
se halkán méla álmodat,
hogy egy másik angyalszárnyú
ölével megkínált és fel
nem oldozott. De nem szolgált
elég okot megtagadni,
hogy az ecset ne álmódjon
újra színeket egy sosemvolt
tavaszban.

Angyal,
Előtted megkuporodtam,
csöndben a reménnyel s béna
karral. Bennem halt az álom.
S most majd kitalálom újra
a tekinteted.
Fáradtan haragvó szemet
festek neked, becsukódó
szárnyakat és homlokodon

ki nem sírt fájdalmak gyöngyét;
vékony vállaidra hétrét
súlyokat rakok magamról,
fohásztalan rabról. Egyszer
már imádkozva sírtam,
de nem bírtam könnyeimet
elviselni a bőrömön.

S gyűlöllek én is, angyal, te
árva. Az én lelkem s te is
be vagyunk zárva ebbe a

néhány vonalnyi végtelenbe.
Mint egy száradt tüdődobozba
minden karácsonyeste. Most
már mindig a vérző szárnyad
látom a kék messziségben.

Velem vagy, mégis kereslek,
angyal – odaátról s még innen
a határon.

Szöveggyűjtemény

„...A városvezetés célja az, hogy az évtizedek óta megoldatlan kérdés, a több éve üresen, majd elbontottan álló ingatlan a tér felújításával egy időben beépítésre kerüljön, a tér hangulatához illeszkedő módon, a tér építészetét tükrözően.

Természetesnek tartjuk, hogy egy-egy épületet más-más véleménnyel fogad a lakosság. Számptalan példa sorolható az építészeti történetéből, amely a megvalósítás idejében a település lakossága egy részének nemtetszésével találkozott, majd az

idők múlásával közkedvelt épületté vált a korábban bíralt létesítmény...”

Barna György alpolgármester: Tisztelt Bajai Polgárok (Önkormányzati Tájékoztató, 2005. július 22.)

„...Volt egyszer egy kisváros a Duna partján, amelyik sem igazán alföldi, sem igazán dunántúli. Egy kisváros, háromszögletű tereivel, meleg sárga színeivel, vadgesztenyés utcáival. Emlékeznek még a Szent Antal vagy a Móra Ferenc utca hangulatára? Meg fogják szokni a mást,

csak a város lelkét nem fogják érezni. Tudom, hogy vannak dolgok, melyek idővel megérnek a változtatásra, s ezt meg is kell tenni. De csak bölcsen és nagyon átgondoltan. Ha nem úgy történik, akkor valami olyan kincs tűnik el végérvényesen, ami pótolhatatlan. És jaj legyen akkor nemcsak a veszteseknek, hanem a győzteseknek is. Két példa erre Major Máté *Egy gyermekkor és egy kisváros emléke* című könyvéből. Az egyik: «...a Barátok kertjének a sarkára ért az ember. A két utca találkozá-

sánál a kert tömör falába valamikor réges-régen, 1740 körül kis, ívesen mélyített fülkét építettek, hogy elhelyezhessék benne Mater Dolorosának a fájdalom görcsében csavarodott, kék-vörös-fehérré mázolt szép barokk szobrát... (A Barátok kertjének kerítésével a fülke és a szobor is eltűnt a helyéről, pedig tudtommal műemléknek nyilvánították; s bár a szobrot a templom falába mélyített új fülkébe állították, az egész mű városképi szépsége és jelentősége elveszett.)» A másik példa: «Eredetileg a toronysisak (a Barátok templomáról van szó – B. A.) első peremén volt a tűzőrök egyszerű vasráccsal kerített körüljárója. De amikor az épületet utoljára restaurálták, a piros toronysisak alsó részét levágták, és a maradékot zöldre mázolták, hogy a helyére „műépítési” fedett körüljárót építhessenek. Ezzel eredeti formáit, arányait elrontották, műemléki értékét megcsönkítették.» A mű 1973-ban jelent meg. Mi is már csak fényképekről ismerhetjük, milyen lehetett a torony. Talán halványan dereng valami. Ma már csak ilyennek tudjuk. Megszoktuk. Megszokjuk. Beleszokunk...”

*Bálint Attila: Istenbizony nem értem...
(Bajai Honpolgár, 1999. augusztus)*

„...A városi székházat elhagyva, a már ismert főtérről a Déri-kertbe megyünk. [...] A park Deák Ferenc utcai oldala is nyugodt és egyenletes képet ad. A reformátusok kis tornyocskás templomától kezdve

földszintes és egyemeletes épületek sorakoznak. Az első egyemeletes ház a belvárosi elemi iskola. 1930-ban épült a város nagy iskola- és óvodaépítési akciójával kapcsolatban, a városi mérnöki hivatal tervei szerint, mellette a polgári fiúiskola régebbi épülete áll. A park másik oldalán, a református templommal éppen szemben, hasonló kis tornyú templomocskára emelkedik, az evangélikusoké. Ezen az oldalon a park bekeretezése nem mondható nyugodtnak. A beépítés nyugalmát egy hatalmas, hideg-szürke épülettömeg bontja meg, a Nemzeti Bank palotája. Ez az 1929-ben a Nemzeti Bank, vagy talán inkább a régi Osztrák-Magyar Bank házi malterbarokk stílusában épült kétemeletes kolosszus bizonyára jól megállná a helyét Budapest valamely hasonlóan szürke, nagykörúti épületsorozatja között, azonban ide a kis földszintes és legfeljebb egyemeletes vidám arcú, nyugodt vidéki polgári környezetbe sehogy sem illeszkedik harmonikusan. Ez persze nem jelenti azt, hogy a városunk nem büszke rá, és hogy nem szívesen látott vendég...”

Nagy András: Körséta a városban (In: Rapcsányi Jakab: Baja és Bács-Bodrog vármegye közséjei, 1934)

Szubjektív epilógus

Mesélnek a városban egy asztaltársaságról. Tiszteletreméltó, kortalan urak ülnek körül egy nagy, kopottas asztalt. Csak ülnek és mesélnek. Apró kis dolgokról, amit

éppen aznap láttak. Régi piacokról, kofákról, konflisról. Zászlós ünnepekről, szónokokról, halászléillatról. Olykor álmos délutánokról. Tankokról, vágató lovokról. Még egy nagy bálnáról is. Katonazenéről és népiünnepélyről. Szerelmespárokról és munkára várókról. Az életről.

A ruhájuk már kopottas, de a szemük csillog, amikor mesélnek. Olyan... jó társaság. Minden este együtt nézik a naplementét, és mesélnek, mesélnek, mesélnek. Aztán, ahogy már lenni szokott, az egyiküknek, a legkisebbnek lejárt az ideje. Üresen maradt a széke. Talán az ő történetei voltak a legérdekesebbek. Hajósokról, zónapörköltekről, dobostortákról és habos kávékról, randevúkról. Nézték az elárvult széket, de tovább meséltek, és esténként együtt révedeztek a vöröslő fényben.

Egy nap új társ ült közéjük. Nem volt náluk magasabb, de más volt. Elegáns, jól szabott öltönyt viselt. Nagy keretű, foncsorozott szemüvegében jól tükröződtek a többiek vonásai. Ez egy kicsit feszélyezte őket. Próbálták bevonni a beszélgetésbe, de csak kopogtak a szavak. Türelmesek voltak vele. Új fiú, gondolták. Talán majd később. De már nem volt, nem volt ugyanaz. Valami megszakadt.

Most is ott ülnek. Az asztalt újra cserélték. Most is együtt nézik a naplementét, de már nem beszélnek, csak nézik a sziget fái mögött lebukó Napot.

Bálint Attila

IDEGENKÉNT AZ ŐSHAZÁBAN

Az elűzött észak-bácskai németek beilleszkedése Nyugat-Németországban

3. rész

A menekültek a gazdaságban

A menekültek és elűzöttek gazdasági beilleszkedése (szocioökonómiai integrációja) az integrációkutatás egyik alapkérdése. Annak ugyanis, hogy az egyes embernek mennyiben sikerült munkalehetőségeket, biztos megélhetést találnia, új családi otthon teremtése, és a régi hazában megszokott életszínvonalát helyreállítania, döntő szerepe volt a beilleszkedés minden más terepén is. A régebbi német szakirodalom és a korabeli sajtó – részben politikai okok által is motiváltan – hajlamos is volt a gazdasági integrációt magával a beilleszkedéssel azonosítani, amikor az ötvenes évek közepe táján a menekültek már sikeres beilleszkedéséről, az integráció csodájáról írt. Ma már tudjuk, az emberek beilleszkedését nem lehet kizárólag foglalkoztatási

statisztikákkal, fogyasztói szokásokkal, keresetviszonyok összehasonlításával szemléltetni, hiszen ebben lelki tényezők legalább ekkora szerepet játszottak. Ettől azonban még tény, hogy Nyugat-Németország óriási gazdasági és szociálpolitikai eredményeket ért el az 1950-es években, amelynek a menekültek milliói aktív részvételükkel óriási lendületet adtak, és végül maguk is az ún. „német gazdasági csoda” („Wirtschaftswunder”) haszonélvezőivé válhattak, bár ez sok tekintetben komoly áldozatokat is követelt tőlük.

A nyugatnémet gazdaság 1948 után folyamatosan – az ország újjáépítésével párhuzamosan – komoly modernizáción és szerkezetváltáson esett át. Ennek fő eleme az ország erőteljes iparosodása volt: egyrészt olyan területeken is komoly ipari vál-

lalkozások jöttek létre (pl. Bajorország), amelyek korábban elmaradott agrárregióknak számítottak, másrészt az iparban foglalkoztatottak számaránya 1950 és 1960 között több mint kétszeresére nőtt. Ugyanezen tíz év alatt a teljes ipari termelés az egész országban kb. megháromszorozódott, és nőtt az iparban alkalmazott nők száma is. Az új ipari vállalkozások egy része is a menekültekhez kötődött, hiszen a csehszlovákiai és lengyelországi elűzöttek között számos ipari vállalkozó és képzett munkaerő volt, akik olyan iparágak meghonosításában működtek közre, amelyeknek új lakhelyükön korábban egyáltalán nem volt hagyománya. (Bajorország például így vált a szudétánémet származású vállalkozói révén az optika, vegyipar, valamint az üvegyártás egyik új fellegetőjévé.)

Ezzel szemben a mezőgazdaság szerepe – a végrehajtott modernizáció ellenére is – mindenképp jelentősen visszaesett. Bár az állam jelentősen támogatta a vállalkozó gazdákat, de átfogó földreformra nem került sor, és a mezőgazdaság nem is tudott az iparhoz hasonló gyors és nagy nyereségeket produkálni, így az alkalmazottak fizetése jóval alatta maradt az ipari szektorból élőkénél. Emiatt a kisparaszti gazdaságok nagy része tönkrement: az ötvenes években több százezer paraszt hagyott fel a gazdálkodással. Így az agrárszektorban foglalkoztatottak száma is jelentősen csökkent, a megmaradókra viszont még több teher hárult. Már az ötvenes években statisztikák mutatták a parasztok elöregedését, és láthatóvá vált, hogy a családi gazdaság mint művelési forma elhalt (ti. a fiatalabbak más megélhetést kerestek maguknak), sokan pedig mellékes keresésként foglalkoztak földműveléssel. Ezt az is segítette, hogy ebben az időszakban az ipar „vidékre települt”, azaz nemcsak a nagyvárosokban lehetett valakiből gyári munkás. Másrészt a közlekedési hálózat jelentős fejlődése azt is lehetővé tette, hogy a munkahelyváltás nem vezetett szükségszerűen lakóhelyváltáshoz is, és az ingázó munkásokkal lényegében egy új társadalmi csoport alakult ki, amely egyfajta átmenetet jelentett a régi falusi és a városi életforma között. Ezzel jelentősen el is mosódtak a korábban rendkívül éles határok a falu és a város között is.

Ebben a gazdasági környezetben kellett tehát megtalálnia a boldogulását az országban több mint tízmillió menekültnek, köztük az Észak-Bácskából elűzött sváboknak is. A menekültek elsődleges célja ebben az időben nem lehetett más, mint a szociális felemelkedés: biztos munkahely megtalálása, saját családi otthon megteremtése, majd a régi hazában elért vagyoni helyzet újratemtése, lehetőleg minél gyorsabban. Itt pedig alkalmazkodni kellett a német gazdaság nyújtotta lehetőségekhez; márpedig a leggyorsabb felemelkedési lehetőség általában nem volt azonos a régi hazában folytatott tevékenységgel – vagyis a menekültek nagy része kényszerű szakmai és szociális átrétegződést élt át. Aki erre nem volt képes, és csökönnyösen a régi normák szerint kívánt tovább élni, azt a teljes lesüllyedés és szociális elszigetelődés fenyegette. Ez a legerősebben az egykori önálló parasztgazdák esetében jelentkezett, hiszen ők korábbi tulajdonosi szerepüket is elvesztették, amit nem volt könnyű elfogadni. Önmagában munkát találni általában nem jelentett problémát, hiszen a számta-

lan új ipari vállalkozás rengeteg lehetőséget nyújtott. Az előbb említettek közül következik, hogy a menekültek nagy része az iparban található munkát magának; ehhez azonban új szakmákat kellett elsajátítaniuk, és olyan munkakörökben kellett dolgozniuk, amelyeket sokan presztízsveszteségként értek meg.

A bácskai svábok a munkaerőpiacon. Az új életforma fényei és árnyai

A bácskai svábok meghatározó része szülőföldjén szinte kizárólag mezőgazdasági tevékenységből élt. Az elűzetés után még sokan reménykedtek abban, hogy ezt a tevékenységet az új körülmények között is folytatni tudják. Ennek az adott némi alapot, hogy az elűzöttek jó részét kisparaszti birtokokon helyezték el, ami némi munkalehetőséget is jelentett számukra. Az egykori gazdagparasztok ezt a „cselédmunkát” egyfelől megalázkodónak érezték, másrészt nem is hozott olyan komoly jövedelmet (eleinte csak ételmezt és ellátást), így legfeljebb csak a fennálló életszínvonalat konzerválhatták volna általa. A nehezebb mezőgazdasági munkáktól mentes téli időszakokban nyílt először lehetőségük más jellegű munkavállalásra is, és az ottani fizetéseket látva sokan már nem tértek vissza addigi kenyéradóikhoz. Innen terjedt el – főleg Bajorországban – az a vélekedés, hogy a „menekültek lusták”.

Az hamar világossá válhatott a menekültek számára, hogy az átalakuló mezőgazdaságban kevés esélyük lehet az érvényesülésre. Az állam nyújtott ugyan különféle hiteleket és támogatásokat az elűzött parasztgazdák földhöz jutását segítőként, ám a versenyképes termelővé váláshoz ezen felül is jelentős mobilizálható vagyoni és komoly alaptőkére lett volna szükség – és még ezek megléte esetén is csak sokára lehetett volna komolyabb nyereségekre számítani. Olyan módon pedig, mint régen Magyarországon, már nem lehetett volna termelni, a modernizáció és a gépesítés várható költségei hamar elvették az egykori parasztok kedvét az önálló gazdálkodástól.

A bácskai parasztok nagy része így az iparban találta meg megélhetése forrását. Igaz ugyan, hogy hasznosítható szakképesítéssel szinte senki sem rendelkezett. Egyes kézműves szakmákban dolgozók (ács, kőműves, asztalos) érvényesülhettek a leghamarabb, hiszen az ő tudásukat az újjáépítésben, majd pedig a semmiből kinövő új településrészek kialakításában hasznosítani lehetett. Az elűzött fiatalok általában átképző kurzusokra jártak, ahol olyan szakmákat tanulhattak ki, amelyekkel jobban

érvényesülhettek a munkaerőpiacon – az így megszerzett tudással főleg a gépgyártásban és a nehézipar más ágazataiban lehetett munkát találni. A náluk idősebb generációnak – akiknek keresetéből már családot kellett eltartani – a sürgős pénzszerzés kényszere miatt már nem állt módjában szakmát tanulni, így nagy részük betanított munkásként kereste kenyerét a könnyű- vagy élelmiszeripar területén. Ennek a fajta munkának az egykori önálló parasztok szemében ugyan nem volt túl nagy értéke, de megvolt az az előnye, hogy a kötött munkaidő után még mellékes jövedelem után lehetett nézni. (Sokan arról számoltak be, hogy gazdálkodó parasztként hozzászoktak az egész napos elfoglaltsághoz, így a napi munkaidő nem elégítette ki őket!) Emellett természetesen az önálló családi otthonok felépítése is jórészt a munkaidő után, saját erőből folyt. Anyagi viszonyaik stabilizálódása után arra is volt példa, hogy egyes menekültek kisvállalkozásokba fogtak, főképp a kiskereskedelem területén. Az sem volt ritka, hogy otthonról bedolgozóként működtek közre valamilyen gyári termelésben, ami főképp a gyári munkás feleségének biztosíthatott rész munkaidőt elfoglaltságot.

Komoly nagyvállalkozás indítása ugyan ismert volt az egykori menekültek között is, de ezek nagyrészt az iparosodott vidékekről származókhoz kötődtek, igaz, alkalmazottaik között nagy számban találni magyarországi svábokat is. Még szűkebb volt azoknak a köre, akik magyarországi felsőfokú tanulmányaikat hasznosítva (esetleg Németországban befejezve) találtak állást maguknak. Ez a szűk réteg volt az, amely szerencsés esetben nemcsak az itthon maradókhoz képest, hanem nyugatnémet szinten is a gazdagok közé tudott emelkedni.

A kép teljességéhez azonban hozzátartozik, hogy az imént leírt életformaváltásra nem mindenki volt képes. Az elűzött parasztemberek idősebb generációja nem tudott (de talán nem is akart) az új világrendhez igazodni. A gyári munkát nem sokra becsülték, viszont önálló gazdálkodásra tett kísérleteik hamar csődbe mentek, arra viszont már csak életkoruk miatt sem voltak alkalmasak, hogy új szakmát sajátítsanak el, így főleg gyermekeik tartották el őket. Számukra a teherkiegyenlítés jelentett egyfajta megoldást; ennek keretében – a vagyoni kárpótlás mellett – nyugdíj- és életjáradék fizetésére is sor került, amely szerény keretek között a megélhetésüket biztosította. Persze több generációnak kellett ehhez együtt élnie.

A paraszti gyökerektől azért nem mindenki szakadt el teljesen. Az első két generációban ugyanis még jellemző volt, hogy vásároltak maguknak legalább egy kisebb gyümölcsös- vagy zöldségeskertet. Ez itt már nem annyira az önellátást szolgálta, hanem inkább kiegészítést, meg egy kis nosztalgiát jelentett. Az idősebb generáció tagjai érzelmileg általában jobban kötődtek ehhez a – gazdasági értelemben jelentéktelen – földdarabhoz, mint a létfenntartást biztosító munkahelyükhöz.

A házépítés szerepe a beilleszkedésben

Saját ház birtoklásának a svábok körében már a régi hazában is nagy jelentősége volt. Az új körülmények között ez a jelentősége csak tovább erősödött, hiszen az önálló lakás egyszerre jelentette a kényeszerű társbérletek végét, de jelzése volt az anyagi talpraállásnak is, vagyis a menekült úgy érezhette, „valamit már letett az asztalra”. Az ötvenes évek Nyugat-Németországát eleve nagy házépítési kedv jellemezte (a ház, lakás jó befektetésnek is számított), s ennek következtében a települések eredeti jellege is döntően megváltozott. Új község- és városrészek épültek fel, ami egyúttal nagy költözési hullámot is elindított. Így kisvárosok, községek is tízezres nagyságú településekké duzzadtak fel, de a nagyvárosok is új, jellegzetes városrészekkel gazdagodtak. A lakásépítések eleinte az állam, illetve a helyi önkormányzatok által létrehozott és felügyelt közhasznú társaságok irányították, amelyeknek az építkezni szándékozók is tagjai lettek, igaz, kezdetben a tőkehiány tevékenységüket erősen korlátozta. Ekkor épültek fel az ún. „menekültvárosrészek”, amelyekben csaknem mindenütt hasonló mintára épült, kétszintes, padlásszobás társasházak épültek, amelyek általában három-négy család elhelyezésére voltak alkalmasak. Egy családra rendszerint 3-4 szoba, konyha, WC, összesen mintegy 40-55 m² lakóterület jutott. A pincében gyakran mosó- vagy nyárikonyha vagy fürdőszoba is épült.

A lakások másik típusát képezték a mai lakótelepekhez hasonló „menekülttelepek”. Egy-egy ilyen telepen akár 15-20 ezer ember elhelyezése is lehetővé vált, s a telepek közelében rendszerint élelmiszerboltok, iskolák, vendéglők is épültek, s a tömegközlekedés hamarosan összekötötte őket a városközpontokkal. Ezeket a telepeket a helybeli lakosság gyakran becsmérlően emlegette, és a menekültek nagy része is igyekezett mihamarabb elköltözni onnan.

Az észak-bácskai svábok általában az

otthonteremtés több fokozatát is végigjárták. Új életüket sokan ilyen telepeken kezdték, de anyagi helyzetük javulásával a többség újabb telekvásárlásokba és – most már jellemzően saját erőből, hitelek felvételével – házépítésekbe fogott. Az egy helyről származók rendszeresen segítették egymást az építkezésekben, amit a őshonos helybeli lakosság, de más menekültcsoportok is elismeréssel figyeltek. Ahol több azonos régióból származó család talált egymás közelében új otthonra, ott azt gyakran az utcanevek is tükrözték, így nem csoda, hogy Batschkastrasse több württembergi városban is ismeretes.

Az építkezési hullám és a gazdasági tényezők egyébként kölcsönösen hatottak egymásra. Az ötvenes évek statisztikái egyértelműen mutatják, hogy a továbbra is mezőgazdaságból élő falvak lakossága jelentősen csökkenni kezdett, míg a több munka- és építési lehetőséget nyújtó kisvárosok közepes városokká duzzadtak. A később indított állami lakásépítési programok pedig már kifejezetten a munkalehetőségekhez igazodtak. Ebben az időben a lakásépítés már olyan jó üzlet volt, hogy pályázatokat kellett kiírni az egyes városrészek arculatának megtervezésére.

A menekültek által épített házakban szinte mindenütt található valamilyen, a régi hazára emlékeztető vagy akár onnan utólag beszerzett berendezési vagy dísz tárgy, díszítő motívum. Így az új ház egyszerre válhatott az új otthonhoz fűződő első kötődéssé, de ugyanakkor a szülőhazához való hűség jelzésévé is. Ezen túl pedig az anyagi gyarapodás kiindulópontjának is számított, s némileg helyreállította a gyakorlatilag a semmiből indult és sokszor megalázott elűzöttek önbecsülését is.

A gazdasági beilleszkedés emberi ára

Mint láttuk, a német gazdasági csoda részeseiként az egykori elűzöttek anyagi értelemben viszonylag hamar fel tudtak emelkedni. A kép teljességéhez azonban az is hozzátartozik, hogy ennek igen komoly ára volt, és sok áldozatot kellett hozni érte. Nagyon sok ifjúkori álomról le kellett mondani: nagyon kevesen voltak azok, aki eredeti szakmájukból tudtak megélni; annál többen olyan fiatalok, akiknek a háború, majd az elűzetés ígéretes pályáját törte ketté, hiszen az érvényesülésükhöz szükséges továbbtanulásra a pénzkeresés miatt nem kerülhetett sor. Sőt, a továbbtanulás még az ötvenes években felnőtt generáció számára is nagyrészt beteljesületlen vágyalom maradt, mert a családok anyagi helyzetét a házépítések

miatti nagy adósságtérhek még hosszú évekre behatárolták. Így még a második generációban is jóval magasabb az iparban foglalkoztatottak számaránya, mint az őshonos lakosság esetében. Több generáció együttélése is számos konfliktust rejtett magában, amelyet azonban az anyagi egymásrautaltság miatt nem lehetett feladni. Talán az sem véletlen, hogy rendkívül sok fiatal házassága maradt gyermektelen vagy legalábbis feltűnően későn szánták el magukat a gyermekvállalásra. Ez azért lényeges, mert a gyermektelen családok általában sokkal nagyobb beilleszkedési gondokkal küszködtek, és jóval nagyobb volt bennük a szülőföld és a régi közösség iránti nosztalgia, mert az elvesztésük után keletkezett űrt más nem tudta betölteni.

A gazdasági integráció és a talpraállás során elvégzett munkának egyébként sem csupán az egzisztencia újrateremtése miatt volt jelentősége, hanem a háború, az elűzetés és az azt követő évek sorscsapásainak elfojtásában is. Így azonban nem is maradt idő a tragédiák belső feldolgozására és a saját helyzet, háború alatti tevékenység tárgyilagos átgondolására. Ilyen szempontból mindenképp szerencsés helyzet volt, hogy Nyugat-Németország gazdasága fellendült, hiszen így többek sorsa hamar jobbra fordulhatott.

Ha a menekültek gazdasági integrációját értékelni akarjuk, a kép mindenképp ellentmondásos lesz, ugyanis mind a szociális lesüllyedés (deklasszálódás), mind a felemelkedés helytálló az esetükben. Deklasszálódást olyan értelemben lehet tapasztalni, hogy az egykor önállóan gazdálkodó parasztok az általuk alacsonyabb rendűnek tekintett munkavállalói réteg tagjai lettek, amely Németországban nem tartozott a jó módú rétegek közé. (Nagy részük soha nem is tudott kiemelkedni onnan.) Anyagi lehetőségeik sokáig korlátozottak maradtak, önálló vállalkozásokra vagy – a ház- és autóvásárlást leszámítva – nagyobb anyagi beruházásokra nem is gondolhattak, és a gyermekeik továbbtanulását is csak kevesen tudták finanszírozni. Ilyen értelemben tehát a menekültek döntő része a társadalom peremén maradt, hiszen a nyugatnémet polgárok nagy része ekkor már többet megengedhetett magának.

Ám a felemelkedés is igaz lehet, amennyiben teljesítményüket a szülőföldjükön élvezett életszínvonalukkal vetjük össze. A modernizáció és az általános életszínvonal-emelkedés révén sok olyat is megengedhettek maguknak (jármű, háztartási gépek vásárlása, később nyara-

lás), ami Magyarországon elképzelhetőnek számított volna. Különösen akkor feltűnő mindez, ha az 1945 után Magyarországon maradt német kisebbség lehetőségeivel vetjük össze, amelyre az elűzöttek nagy része – azok helyzetéről mit sem tudva – eleinte irigységgel tekintett. Saját felemelkedésüket a legtöbben csak akkor ismerték fel tudatosan, amikor – jobbra az 1960-as évek elején – első magyarországi látogatásukra sor került. Ekkor mérhették fel először, nagyjából mi várt volna rájuk, ha odahaza maradhattak volna. Sokan igazából csak ezen tapasztalatok birtokában békéltek meg végleg a Németországban maradás gondolatával.

Már az 1970-es évekre az egykori elűzöttek szinte mindegyike rendezett anyagi körülmények között élt, és jóval többet megengedhetett magának, mint amit a szocialista Magyarországon pénzben és anyagi javakban elérhetett volna. Ám mindez egyáltalán nem mosta el a küzdelmes első két évtized emlékét. Nem kizárt, hogy ez a szemlélet tükröződik abban a fajta felfogásban, amely főleg a kilencvenes évek „gazdasági menekülteivel” szemben hangzik el. Az egykori elűzöttek nagy része ugyanis úgy érzi, hogy a mai menekültek mindent készen kapnak, amiért nekik még keményen meg kellett küzdeniük. A magyar közvéleményben néha még ma is

hallható az a felfogás, hogy bár a németek kollektív büntetése és elűzése igazságtalan volt, de a kitelepített magyarországi svábok jobban jártak, hiszen Nyugat-Németországban gyorsan meggazdagodtak. A fentiekből látható, hogy ez az öngazoló állítás mennyire hamis. De nemcsak a „meggazdagodás” viszonylagossága miatt, hanem azért is, mert a szülőföld elvesztését, családok szétszakítását, emberi tragédiákat, évszázados közösségek szétbomlását nem lehet anyagi javakban mérni. Az ezek által keletkezett hiányérzetet semmiféle jólét sem pótolhatta volna.

(Folytatjuk)

Dr. Mayer János

Könyvismertetés

Dunai halászat

Jó néhány, az 1960-as években készült kandidátusi dolgozat anyaga az Akadémiai Kiadó gondozásában később könyv formájában közkinccsé válhatott. (Csak tájékoztatásul: a kandidátusi fokozat manapság nagyjából a PhD tudományos minősítésnek felel meg.) Szellemi életünk jelentős változtatására utal az az egyszerű tény is, hogy napjainkban számos, a tudományok doktora cím elnyerésére készült (és megvédett) ún. nagydoktori értekezés sem jelenik már meg könyvként, a PhD-munkákról nem is beszélve...

Dr. Solymos Edének, a bajai Türr István Múzeum nyugalmazott igazgatójának a Duna magyarországi szakaszain folytatott népi halászatról összeállított kandidátusi disszertációja is azon művek közé tartozott, amelyet az Akadémiai Kiadó már négy évtizeddel ezelőtt (1965) méltónak tartott arra, hogy publikálja. Sőt, most, 2005 nyarán – kibővített és átdolgozott változatban – másodszor is megjelentette. Az eredeti mű a 19. század közepétől a 20. század közepéig tekinti át a dunai halászat történetét. A második kiadásban ez az anyag még kiegészül az elmúlt négy évtized változásainak áttekintésével, köztük az erre a korszakra oly jellemző halászati termelőszövetkezetek keletkezésének, működésének, majd megszűnésének bemutatásával. Ezáltal egészen az ezredfordulóig követhetjük nyomon a hagyományos halászat történetét. Érdemes megjegyezni, hogy a kiindulásul vett időpont földrajzilag és társadalmilag mennyire rímél napjaink történéseire: akkoriban a nagy folyamszabályozó munkálatok kezdték éreztetni hatásukat (az 1860-as

években a halapadás már jelentős volt!) – most a bösi vízlépcső okozta változások állnak érdeklődésünk középpontjában. Az akkoriban megszületett halászati törvény alapot adott a kapitalista bérlőhalászat kibontakozásához, most – a kollektívizmus évtizedeit követően – ismét csak kapitalista termelési viszonyok váltak uralkodóvá (mindenféle vadhajtasukkal együtt). Az 1990 utáni törvények a vállalkozói halászatot indították el.

A könyv sokrétűen foglalkozik a víz, a hal és az ember viszonyával. Az első fejezet a Duna magyarországi mederszakaszait ismerteti az előforduló halfajok (59) felsorolásával együtt. (Az egyes tájak jellegzetes, a többiétől eltérő halászáletről egy későbbi fejezetben esik szó.) A halászati jog történeti áttekintését követően a dunai halászok szakmai besorolásába nyerhetünk bepillantást (tanult, azaz céhes halász, alkalmazott halász, paraszthalász, mellékfoglalkozású halász, szövetkezeti halász). A vízi közlekedési eszközök és a haltárolók felsorolása után megismerkedhetünk a szerszámkészítés technikájával, illetve a halfogás nagyon sokféle módjával (a pusztá kézzel történő halfogástól a nagyhálóig) – egy kivételével, ez pedig az elektromos halászat...

A zárófejezet a haltartással, értékesítéssel és a halból készült ételekkel foglalkozik. A sok száz halrecept közül azonban csak azokat az egyszerű elkészítési módokat mutatja be, amelyeket maguk a halászok vagy közvetlen környezetük használtak. Az egyetlen kivételt a halászlé jelenti, merthogy ezt a témát természetesen részletesen kivesézi a bajai szerző. (A képfelirat

sajnálatos módon hibásan utal a halfőzésre a halászléfőzés helyett...)

A kötetet a szerző 74 fekete-fehér fényképfelvétele és néhány grafika illusztrálja. A könyv vége felé a felhasznált irodalom jegyzéke mellett két további listát is találunk: az egyik a dunai halak népi elnevezéseit, a másik pedig a halászok által használt szakkifejezéseket (ún. mesterszótár) tartalmazza. Ez utóbbi 35 oldalnyi terjedelmű! (Itt utalnék arra, hogy Solymos Ede munkájában több, a Bajai Honpolgárban közölt írásra is hivatkozik.) Ennél fontosabb bajai vonatkozása a könyvnek azonban az, hogy a legtöbb benne szereplő adat mégiscsak Bajáról, illetve környékéről származik, noha Solymos Ede gyűjtőútjai (1948-1959) során Ásványrárotól Mohácsig bejárt minden jelentősebb halásztelepülést. A tárgyi dokumentumokat a bajai múzeum őrzi.

Bár a halászat máig nagyon sok népi, sőt ősi elemet tartalmaz – a fogási elvek az őskortól nem változtak – lényegében azonban törvényekkel körülhatárolt, gazdaságilag megszervezett tevékenység, melyben szerephez jut a tudomány, a technika, az ipar stb. – és a népi, pontosabban hagyományos elem csak ebben a burokban létezik. Bár a könyv szerzője néprajzkutató, a könyv nemcsak szakembereknek szól, hanem számot tarthat a halászat, ezen belül a horgászat iránt érdeklődők széles táborára.

Német nyelvű összefoglaló szöveg zárja a kötetet.

Schmidt Antal

(Solymos Ede: Dunai halászat – Akadémiai Kiadó Budapest, 2005 – 370 oldal. Ára: 3 490 Ft.)

Elmúlt idők emléke

160 éve avatták fel a zsinagógát

1840. május elsején nagy tűzvész pusztította Baját, leégett a zsinagóga is. Csakhamar újat építettek helyette, Frey Lajos fővárosi, művészi igényű épületeket tervező építésmérnök tervei alapján. A vadonatúj zsidó templom főbbíja akkor az országszerete ismert Schwerin Kohn Götz talmudtudós volt, aki a zsinagóga avatására beszéddel is készült. Ámde a hitközség meglepetést keltsen Steinhardt Jakab makói főrabbit, a németül és magyarul egyaránt kiváló előadót kérte fel. Az ékesszólás kiválósága beszédét magyarul mondta el Baján. Ez volt az első magyarul előadott hitszónoklat, amellyel 160 évvel ezelőtt, 1845. szeptember 26-án, egy szombati nap előestéjén zsinagógát avattak hazánkban.

A jelentős eseményre délután 3 óraker ünnepi ruhába öltözve gyülekeztek a hitközség tagjai. A zsinagógához a menetet a nemzeti trikolorat vivő zsidó tanulóifjúság nyitotta meg. Utánuk haladt a baldachin alatt a magyar rabbik nesztora, az agg Kohn Götz, aki a tórát vitte. Oldalán meneteltek helyettesei (B. Perles és St. Schulhof, mindketten egy-egy törvénykönyv tekercset vittek. Őket a hitközség előljárói és tagjai kö-

vették, Így vonultak a Goldberger kántor vezette ének- és zenekar kíséretével. Kétszer kerültk meg az új zsinagógát. A templomi kórus minden záróéneke után mozsár-ágyúk dördültek el a templom udvarán.

A meghívott előkelő vendégek a zsinagóga oszlopcsarnokában várakoztak, ahol egy kislány átnyújtotta báró bácsalmási Rudics József főispánnak a főkapu kulcsát. Amikor a főispán kitérte a kaput, a másik kulcsot Horváth István Antal földbirtokosnak adta, azzal ő a női erkély ajtaját nyitotta ki. Azután az egész menet – az előkelő megyei hivatalnokok, más vallásfelekezetek papjai, a városi tanácsstagok és honoráciorok (a nem nemesi származású egyéb értelmiségi tisztviselők) – bevonult a templomba, és elfoglalta a részére kijelölt helyeket. A templom hajója és a női erkély gyorsan megtelt a közönséggel.

Ezt követően a tórát – a kórus éneklése mellett – elhelyezték a szentélyben, majd az előrehaladott korú Kohn Götz rabbi röviden, német nyelven méltatta az ünnepély jelentőségét, és templomi áldást osztott. Utána mondta el Steingardt rabbi magas szárnyalású hitszónoklatát magyarul. Áhítatos csendben hallgatták a jelenlévők a sokak

meglepetésére zengzetes nyelvünkön mondott, választékos, művészi erejű beszédet, pedig többen nem is tudtak magyarul, vagy csak többé-kevésbé.

A magyar prédikáció befejezése után a kórus előadott néhány zsoltárt és a kántor – ugyancsak magyar nyelven – mondta a szokásos áldást a birodalomra, a vármegyei hatóságra, a papságra, a városi magisztrátusra és az összes jelenlévőkre. Azután Schulhof rabbijelölt röviden, német nyelven zárta a templomavató ünnepséget. Legvégül a kórus elénekelte még a szokásos szombati énekeket is, s azokat a meghívott vendégek mindvégig a helyükön maradván hallgatták.

A zsinagóga-avatásra magyarul elmondott szónoklatnak nagy szerepe volt a magyar nyelv térhódításában.

[Steinhardt Jakab (Makó 1816 – Arad 1885) kiváló német és magyar nyelvű hitszónoklataival országos hírnévre tett szert. Baján elmondott beszéde még abban az évben nyomtatásban is megjelent Aradon: *Egyházi beszéd, tartotta Baján, az újonnan épült izraelita templom felszentelése alkalmával* cím alatt.]

Bánáti Tibor

Halászsok szervezkedése

A halbőségéről híres Magyarország halászai a 19. század folyamán egyre több problémával találták szemben magukat: a lecsapolások, folyószabályozások következtében kevesebb lett a hal, de a jogtulajdonosok továbbra is annyi bért kértek, mint régen, majd megyei szabályrendeletek jelentek meg, melyek a halszaporodást tilalmak révén akarták elérni. Ezt követte az iparos céhek – köztük a halászcéhek – törvény általi feloszlása, megszüntetése. Ez a halászmesterséget felemás helyzetbe hozta. Már korábban is bizonytalan volt a „hivatal”, hogy a halászat ipar, amit tanulni kell, vagy „ösfoglalkozás”, amit előtanulmány nélkül bárki szabadon űzhet. A korábbi századok összeírásaiban is azt látjuk, hogy egyes helységekből a halászsok az iparosok között szerepelnek, míg máshol, ahol bizonyára szép számmal éltek, meg sem említik őket. A céh bizonyos jogokat és védelmet jelentett tagjainak, iparosnak, sok helyen városi polgárnak tekintették őket. A megszűnt céhek – ahol elég erősek voltak – ipartársulattá alakultak át, de még akkor sem találták helyüket. A felme-

rült problémák, elsősorban a megyei szabályrendeletek miatt érezték, hogy valahogy szervezkedniük kell.

A céheket az 1872-es törvény szüntette meg. Baján ezután megalakult a Halászi-partársulat, melynek iratai között találtunk néhány levelet, mely ezeket a kísérleteket mutatja. Úgy látszik, sem a szervezeti formák, sem elnevezéseik nem forrottak még ki, hisz hol így, hol úgy nevezik. Anyagunk kevés arra, hogy az egész folyamatot kibontsuk, de elegendő a probléma felvetésére. Egy 1878. június 18-án kelt levélben a „bajai halászi szövetségnek előljárói és tagjai” kijelentik, hogy egyetértenek a budapesti halászi szövetség által kidolgozott, lefektetett alapszabálytervezettel, és csatlakoznak a budapesti halászi szövetség kezdeményezéséhez. Aláírja Májer Alajos elnök, Bokányi András alelnök, valamint 15 tag. Köztük olyan halászdinasztiák tagjai, mint Tinusz Antal, Reitman Mihály, Schmit József (így írták nevüket!).

Egy esztendő múlva, az 1879. július 5-én kelt levélben Fröhlich János „a Budapesti

Halászsövetségnek előljárója és Horváth Antal alelöljárója” arról tájékoztatja a „Tisztes Szövetkezetet” (a német nyelvűben „Genossenschaft”), hogy március 12-én képviselőjükben Fröhlich János, Singhoffer Mátyás és Funda János a Kereskedelemügyi Minisztériumban előadták az ország halászsainak panaszait, ez után a miniszteri leirat alapján a megyék hatályon kívül helyezték a halászi tilalmat a folyóvizekben. A halászsoknak ugyanis egyik fő kifogásuk a kéthónapos általános tilalom volt, noha a halak nem a folyóvizekben, hanem a kiöntésekben, szélvizekben ívtak. A szövetség június 29-i közgyűlésén a költségek fedezésére (alapszabálytervezet három nyelvre fordítása, könyomatkészítés stb.) szövetkezetenként 60 Ft-ot állapított meg, amit Fröhlich János, a Budapesti Halászsövetségnek előljárója (Budapest, Lipót u. 5.) címére kérnek megküldeni.

Az 1888. XIX. tc. a Halászatról 1889. május elsején lépett hatályba. Újra megszaporodtak a panaszok, elsősorban most is a tilalmakat, korlátozásokat bírálták. 1900

novemberéből ismerünk egy terjedelmes beadványt, melyet a „Nagyságos Főigazgató Úr” felhívására (valószínűleg Kajuch József kalocsai érsekuradalmi főigazgató) Wolf Nándor tolnai halászmester az összes tolnai halász nevében állított össze, és sorra veszi a halászati törvény kifogásolt pontjait, mert „a halászati törvény a jelen alakjában tovább fenn nem tartható”.

A sok tiltakozás miatt 1901. március 7-én Budapesten Halászati Kongresszust tartottak. Jellemző, hogy a 78 résztvevő között csak 15 halászt találunk (kettőt Tolnárról, tízet Apatinból), a többiek a halászati társulatok képviselői, hisz őket is érintette a törvény. A cél a törvény módosítása volt. Meszleny Benedek, a Velencei Halászati Társulat igazgatója terjesztette elő a terve-

zetet. Indokolta a javasolt változtatásokat. Erre azonban csak az 1925-ös törvényben került sor.

Néhány nappal később, 1901. március 26-án kelt az a felhívás, melyet gróf Széchenyi Imre, a Balatoni Halászati Társulat elnöke, dr. Puteáni Géza, a társulat tagja, Meszleny Benedek, Landgraf János országos halászati felügyelő és dr. Lendl Adolf műegyetemi tanár irt alá. A bevezetőben említik, hogy az Országos Halászati Egyesület 1885-ben a kormány által jóváhagyott alapszabályok alapján megalakult, de mivel vezetői elhaltak, néhány évi működés után megszűnt és feledésbe merült. Most mint a budapesti Halászati Kongresszus által kiküldött bizottság tagjai fordulnak mindenkire, akik a halászat fejlesztését fontosnak tartják, hogy so-

rakozzanak „a kibontott zászló alá”. Rendes tag lehet az, aki 3 évre évi 3 ft fizetésre kötelezi magát, községek, társulatok évi 5 ft tagdíjat fizetnek, és alapító tagok azon egyének és testületek lehetnek, akik legalább 100 ft alapítványi tőkét lefizetnek. Amint elegendő számú tag jelentkezik, alakuló közgyűlést hívnak össze. Kérik, hogy a jelentkezési ívet kitöltve és aláírva Landgraf János műszaki tanácsos, országos halászati felügyelő címére küldjék vissza.

Az említett iratok között további anyagot nem találtunk, nem tudjuk, hogy a bajai halászok csatlakoztak-e az országos egyesülethez, de annak további sorsát sem ismerjük. E rövid írással csak a figyelmet szeretnénk volna felhívni rá.

Solymos Ede

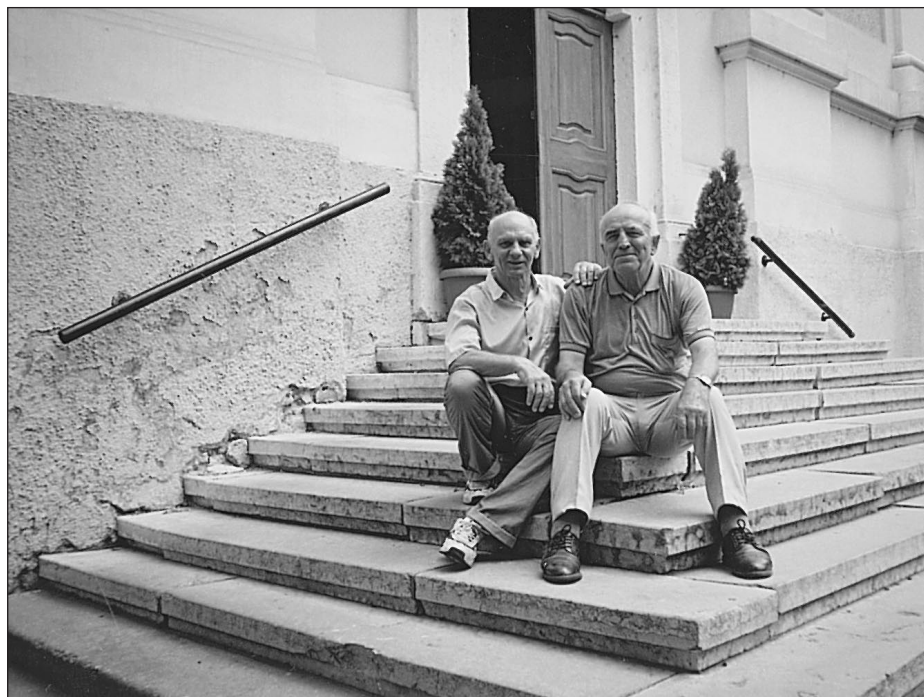
Megtalálta testvéreit az árva fiú

Ki tud a bajai Papp családról?

Különös érzés lehet, ha az ember élete legjavát család nélkül éli le, majd egyik napról a másikra kiderül, hogy mégsem teljesen árva. Más ez, mint ami az irigy testvéreknek áldozatul esett, mégis megbocsátó bibliai Józseffel történt: egy évtizedek óta félve remélt kívánság, a „bár-csak mégis volna valakim” beteljesülése, az egymásra találás öröme. Hat hónappal ezelőtt még Jakopecz Mátyás sem remélte igazán, hogy megismerheti elveszettnek hitt hozzátartozóit. A 65 éves, Ausztráliában élő Matyi bácsi filmbe illő története csupa kaland és érzelem, amely megérinti az emberek lelkét. A regényes sztoriból azonban még hiányzik a boldog befejezés, hiszen bajai szeretteinek sorsáról ez idáig semmit sem sikerült megtudnia.

A második világháború hideg, téli napjának egyikén Budapesten egy utcára kitett, tipegő kisfiút találtak, nyakában egy cédulával: Jakopecz Mátyás. A szegénységében elkeseredett édesanya talán azt remélte, hogy békésebb időben még megtalálhatja gyermekét. A kisfiút Papp Lajosné családja vette magához, majd nem sokkal később Bajára költöztek. Köztük nőtt fel a Honvéd utca 5. számú házban, ahol ma már sajnos senki sem tud a hajdani lakókról. Matyi bácsi hálás szívvel emlékszik nevelőanyjára, és annak gyermekeire, akikkel testvérként szeretették egymást. Nem felejtette el diákéveit a felsővárosi iskolában, és első szerelmét, Irénkét sem...

A bajai nyomozó túrára az időközben megtalált testvérbátyja kísérte el, akinek felkutatásában a konzulátus is segítségére

Matyi bácsi (balról) Ausztráliából Bajára is eljött, hogy megtalálja szeretteit

volt. A 76 éves Gyuri bácsival közösen azóta összeillesztették a családi mozaik hiányzó darabjait. Kiderült, hogy a Jakopecz gyerekek öten vannak testvérek, közülük a legmesszebbre Matyi bácsi került. Ketten Szombathelyen laknak, egy Horvátországban, Gyuri bácsi pedig Budapesten talált otthonra. Csak a legidősebb fiú élt együtt a később különvált szülőkkel, a többi gyerek szétszóródva nevelkedett az országban.

Főhősünk, Matyi bácsi 16 évesen, az 1956-os forradalom idején hagyta el hazá-

ját. A Bajáról indult fiúból artista lett, aki harminc évig utazott a világban attrakcióival, majd Ausztráliában telepedett le. Élete legnagyobb mutatványának tartja, hogy sikerült megtalálnia testvéreit, velük együtt múltját és gyökereit. Matyi bácsi tovább kutat egykori nevelőcsaládjá után. Kinek van híre a bajai Papp gyerekekről a Honvéd utcából? Aki tud, kérjük, segítsen!

Cím: Jakopecz Mátyás, 4/10 Orwell Str, Potts Point 2011, Sydney.

Katymári Vanda

Védendő védtelenek: a kornistárnics

A dunai hullámtér dekoratív karakternövénye az a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*), amelynek enciánkék színű virágai július végétől gyakran október elejéig pompáznak. A tudományos név első fele az i.e. 180-167 között uralkodott Gentius illír királyra utal, aki – a növényesalád egyik tagját – a sárga tárnicsot (régies neve „Gentius király füve”) a pestis elleni gyógyításra használta. A tárnicsok gyakori elnevezése még az ebből származó „encián”, és több fajuk jellemzően kék virágszínre adta az „enciánkék” megjelölést. A tudományos név másik felének jelentése jelzi, hogy a kornistárnicsot tüdőbaj, tüdőgyulladás – pneumónia – gyógyítására használták (ebből származott régi elnevezése, a tüdőtárnics), gyűjtött virágait piacokon árulták. Magyar névadója Diószegi Sámuel, aki valószínűleg a szerb–horvát „trnci” szóból formálta a tárnicsot.

A kornistárnics 20-50 centiméter hosszúságot elérő, tőlevelek nélküli, barnászöldes elágazó szárának átellenes levelei közül a talajhoz közelebbiek rövidebbek és szélesebbek, a távolabbiak szálások és hosszúkásak. A szár felső részén nyílnak 3-5 centiméter hosszú, felálló és harang formájú virágai, amelyek magányosan vagy kettes-hármas csoportokban állnak. Az 5 cimpájú párta belül világos pettyezéssű, termése tok. A tárnicsfélék (*Gentianaceae*) családjába tartozó növény né-

A párta 5 cimpájú

pes nemzetség tagja, a család több száz fajja fordul elő Afrika kivételével a Föld mérsékelt övi részein. A kék virágúak mellett akadnak fehérek, pirosak és sárgák is. Többségük hegyvidéki elterjedésű (esetenként havasi), a Kárpát-medencében 16 és hazánk mai területén jellemzően 4 faj található meg. A kornistárnics Európától Nyugat-Szibériáig terem; Magyar-

országon bár szórványosan fordul elő, mégis, sokfelé megtalálható. Főleg a kiszáradó láp- és hegyi rétek növénye, de fellelhető a mocsárréteken, nádasokban és fűzlápokon is.

A Duna-Dráva Nemzeti Park Gemenci Tájegységében élő növény előfordulásairól több adattal rendelkezünk. Dr. Tóth Imre közlései szerint megtalálható a Pörböldi-erdőben a Báli-tó és Nyéki-Holt-Duna környezetének rétején, illetve a Bába melletti Gyűrűsálgon; Steták Dóra – szintén a Pörböldi-erdőben – a 93 erdészeti üzemi jelű rész egyik nyiladékanál jelezte. A cikk kísérő képei a Nyéki-Holt-Duna északkeleti végénél lévő réten, a megyehatár közelében készültek. Mivel a növény előfordulása az üde rétekhez, a kiszáradó félben levő láprétekhez köthető, elmondható, hogy potenciálisan veszélyeztetett. Ez azt jelenti, hogy populációjának egyed-száma még megfelelő, de a termőhelyek kis mértékű leromlása a fajt veszélybe sodorhatja (hazánkban a láprétek területe egyre csökken) és gyorsan eltűnhet a degradálódott részokről.

Védett, természetvédelmi értéke tövenként 10 000 forint.

Dr. Nebojszki László

A kornistárnics felálló virágai

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**